

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Godos Palijanskaitės,
V kurso, baudžiamosios
justicijos šakos studentės

Magistro darbas

Bausmės tikslai tarptautiniu lyginamuoju aspektu

Punishment aims in an international comparative aspect

Vadovas: Asist. dr. Justas Namavičius

Recenzentas: Doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe yra analizuojami bausmės tikslai tarptautiniu lyginamuoju aspektu. Aptariamos klasikinės bausmės teorijos, apžvelgiama kokios bausmių teorijos yra vyraujančios šių laikų baudžiamojoje politikoje. Tiriamas bausmės tikslų įgyvendinimas bausmių sistemoje – bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių taikymas įvairiems baudžiamosios atsakomybės subjektams, taip nustatant ar kiekviena bausmė atlieka savo paskirtį. Magistro darbe nagrinėjama teisės doktrinoje pateiktų bausmės tikslų reikšmė baudžiamojoje sistemoje, Lietuvos Respublikos ir kitų užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti bausmės tikslai, apžvelgiami tarptautiniai teisės aktai, rekomendacijos, susijusios su bausmių tikslų nustatymu ir įgyvendinimu.

Pagrindiniai žodžiai: bausmė, bausmės tikslai, bausmės teorijos, nubaudimas, bendroji prevencija, specialioji prevencija, teisingumo principas.

This master's thesis analyzes the aims of punishment in an international comparative aspect. Classical theories of punishment are being discussed while reviewing which of them are still prevalent in criminal politics nowadays. Implementation of purposes of punishment in the penalty system – the application of sanctions and penal measures to the different subjects (including underaged and legal persons) of criminal responsibility is being explored. Hereby determining whether each punishment fulfills its purposes. The significance of the aims of punishment for the criminal system is being researched in the context of law doctrine, implementation of aims of punishment is being reviewed in criminal laws of Lithuania and other foreign countries. Also, regional and international legal acts, recommendations related to the establishment and implementation of purposes of punishment are being considered.

Key words: punishment, punishment aims, purposes of punishment, punishment theories, general prevention, special prevention, the principle of justice, deterrence, rehabilitation.

TURINYS

IŽANGA	2
1. BAUSMĖS SAMPRATA IR TEORIJOS	5
1.1 Bausmės samprata	5
1.2 Klasikinės bausmės teorijos.....	8
2. BAUSMIŲ RŪŠYS, TIKSLAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS TAIKANT BAUSMĖS SKIRTINGIEMS SUBJEKTAMS	16
2.1 Bausmių rūšys ir jų tikslai	16
2.2 Bausmės tikslų pritaikymas skiriant bausmes ir auklėjamojo poveikio priemones nepilnamečiams asmenims.....	35
2.3 Bausmės tikslų pritaikymas skiriant bausmes juridiniams asmenims	40
3. BAUDŽIAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ PASKIRTIS IR JŲ ATRIBOJIMAS NUO BAUSMĖS TIKSLŲ	44
3.1 Baudžiamajo poveikio priemonės ir jų tikslai.....	44
3.2 Baudžiamajo poveikio priemonių tikslų palyginimas bausmės tikslų aspektu ...	49
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	51
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	53
SANTRAUKA.....	60
SUMMARY	61

IŽANGA

Darbo temos aktualumas. Visuomenės gyvenimas yra neatsiejamas nuo bausmės – jau nuo senų laikų žmonės, kuriems būdavo padaroma fizinė, turtinė ar moralinė žala, ieškodavo teisingumo patys. Dažniausiai pasinaudodami smurtu atsilygindavo kaltininkui, o dėl tuo metu jaučiamo pykčio neretai sukeldavo dar didesnę žalą kaltininkui, taip sulaukdami trumpalaikės satisfakcijos ir palengvėjimo dėl to, kad teisingumas buvo įvykdytas. Tačiau taika trukdavo neilgai, kadangi kaltininkas, patyręs daugiau žalos nei nukentėjęsysis, pasijausdavo nepelnytai ir neproporcingai nuskriaustas, tad vėl imdavosi keršto. Tam, kad būtų išvengta šios nesibaigiančios grandininės reakcijos, buvo pradėta vadovautis Taliono principu – „akis už akį, dantis už dantį“, kuris apribojo atlyginamos žalos dydį iki patirtos žalos dydžio. Vėliau, pradėjus klestėti prekybai, atsiradus ekonomikai, šis principas valstybei tapo nebenaudingas, atsirado kompensacijos ir baudos. Valstybėms atsirado pareigos užtikrinti savo piliečių saugumą, dėl ko siekiant suvaldyti nusikaltėlius buvo pradėtos taikyti žiaurios ir griežtos bausmės. Keičiantis pasaulėžiūrai požiūris į bausmę pasikeitė. Bausmių metodai, kurie anksčiau buvo laikomi priimtinais, dabar yra laikomi šiurkščiais ir žiauriais – suvokta, jog žiaurios bausmės neturi didelės įtakos reguliuojant nusikalstamumą, pradedama atsižvelgti į bausmės proporcingumą nusikaltimui ir jos veiksmingumą visuomenės kontekste, tad dabar bausmės yra taikomos ir skiriamos kaip atsakas už padarytas nusikalstamas veikas, koncentruojantis į tikslą apsaugoti savo piliečius.

Bausmės tikslų tema yra ir šių dienų aktualija, priešasčių, dėl kurių žmonės daro nusikaltimus, yra daugybė ir dauguma iš jų, tokios kaip pavydas, skurdas, ekonominiai vargai, maištingas amžius ir pan. egzistuos visada. Dėl to valstybėse yra nustatomos bausmių sistemos, kuriomis vadovaujasi teismai, baudžiant nusikaltusius, taip kovojant su nusikalstamumu ir siekiant apsaugoti visuomenę nuo nusikaltimų bei užtikrinti ir nuteistųjų teises. Aktualumas pasireiškia ir per žiniasklaidoje publikuojamas visuomenės mintis. Neseniai kilusi dilema, kur dėti kablelį teiginyje „Bausti negalima pasigailėti?“ primenanti Hamletišką klausimą. Taip pat Seime stringant bandymams dekriminalizuoti lengvųjų narkotikų turėjimą, sukurta nauja iniciatyva „ištiesk ranką, o ne antrankius.“, kuria yra skatinama ne bausti asmenis, o suteikti jiems pagalbą kovojant su priklausomybėmis. Taigi temos aktualumą iš esmės lemia tai, kad bausmės tikslų įgyvendinimas yra problematiškas. Tiek teorijoje, tiek praktikoje iškyla diskusijų ar valstybėje taikomos bausmės nėra per griežtos, ar nėra per švelnios ar jomis užtikrinami bausmėms nustatyti tikslai. Taigi, būtent dėl aukščiau išvardytų priešasčių, ši tema yra

aktuali, o bausmės tikslų įtvirtinimas yra priemonė, skirta užtikrinti, kad visi – tiek nusikalte, tiek nukentėję, galėtų geriau jaustis visuomenėje.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas yra nustatyti, kokie bausmės tikslai yra įtvirtinti nacionaliniuose valstybių teisės aktuose, doktrinos, taip pat tarptautiniuose teisės aktuose, rekomendacijose bei išnagrinėti juos tarptautiniu lyginamuoju aspektu.

Darbo uždaviniai. Siekiant įgyvendinti nusistatytus tikslus, buvo iškelti šie uždaviniai:

1. Atskleisti bausmės sampratą.
2. Atskleisti pagrindines bausmės teorijas.
3. Aptarti, kokie yra susiformavę bausmės tikslai ir išnagrinėti bausmės tikslus tarptautiniu aspektu, remiantis teisiniu lyginamuoju požiūriu.
4. Apibrėžti bausmių sistemą ir bausmių rūšis, atsižvelgiant į kiekvienos bausmės taikymo nusikaltusiajam asmeniui tikslą.
5. Aptarti baudžiamojo poveikio priemonių rūšis, jų taikymo ypatumus tarptautiniu mastu bei jų paskirties santykį su bausmės tikslais.

Objektas. Šio tyrimo objektas yra bausmės tikslai tarptautiniu lyginamuoju aspektu.

Tyrimo metodai. Rašant šį darbą buvo naudojami įvairūs mokslinio tyrimo metodai: aprašomasis, istorinis, loginės analizės, lyginamasis.

Aprašomasis metodas darbe buvo naudojamas siekiant atskleisti teisės doktrinos mokslininkų suformuluotų bausmės teorijų, tikslų, bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonių rūšių sampratą ir įžvalgas apie jas.

Istorinis metodas taikytas nagrinėjant bausmės teorijų susiformavimą, atskleidžiant, kokią įtaką jos turėjo įtvirtintiems bausmės tikslams.

Loginės analizės metodas buvo naudojamas analizuojant Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosius įstatymus, analizuojant juose įtvirtintas nuostatas susijusias su bausmėmis, jų tikslais.

Lyginamasis metodas buvo naudojamas lyginant Lietuvos Respublikos ir tarptautinės teisės aktuose nustatytus bausmės tikslų reguliavimus: kuo jie yra panašūs, kuo skiriasi, taip pat siekiant palyginti skirtingus bausmės tikslų interpretavimus.

Darbo originalumas. Bausmės tikslų tema yra nagrinėjama jau seniai ir yra pakankamai išsamiai nagrinėta tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkų. V. Rentzmanas nagrinėjo rehabilitacijos tikslo įkalinimo įstaigose įgyvendinimą, J. M. Jehlas, C. Levisas ir P. Sobotas nagrinėjo nepilnamečių asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumus, J. M. Steikeris aptarinėjo mirties bausmės funkcijas JAV sistemoje. Lietuvių mokslininkai,

tokie kaip S. Arlauskas, R. Drakšas, V. Piesliakas, G. Sakalauskas, D. Soloveičikas, G. Švedas taip pat yra parašę daug mokslinių straipsnių, knygų, leidinių apie bausmės tikslus. Kai kuriuose iš jų dėmesys yra sutelktas tik į bausmės tikslus, kai kuriuose per bausmės tikslus yra atskleidžiama baudžiamoji politika ar nagrinėjamos konkrečios bausmės, jų prasmingumas ir reikalingumas. Tarptautiniu lyginamuoju aspektu bausmės tikslų tema darbų nebuvo rasta, dažniausiai tarptautinis lyginamasis aspektas nėra pagrindinis darbų tikslas – jį mokslininkai panaudoja, tik norėdami parodyti, jog kitose šalyse yra reglamentuojama kitaip. Lietuvoje 5 m. laikotarpyje analogiškų magistrinių darbų rasta nebuvo, yra darbų iš dalies susijusiomis temomis: 2016 m. L. Sereckės parašytas darbas „Bausmės tikslai ir jų realizavimo problemos“ ir 2017 m. G. Pareigytes „Ar laisvės apribojimo bausmės paskirtis užtikrina bausmės tikslų įgyvendinimą?“. Kadangi darbų šia tema lyginamuoju tarptautiniu aspektu beveik nėra, būtent dėl to šis darbas ir išsiskiria. Manoma, kad šios temos analizė gali būti naudinga vertinant valstybių skiriamų bausmių tikslingumą, taip pat gali būti aktuali siekiant gerinti bausmių sistemą, jos taikymą nuteistiesiems asmenims.

Svarbiausi šaltiniai. Svarbiausi šiame darbe analizuojami šaltiniai yra Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas bei įvairių užsienio šalių baudžiamieji įstatymai. Iš tarptautinių teisės šaltinių svarbiausi yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Tarybos pamatinis sprendimas „Dėl kovos su prekyba žmonėmis“, ET Ministrų komiteto Rekomendacija Nr. (92)16 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“, ET komiteto rezoliucija Nr. R(2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, bei JTO nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės. Taip pat šia tema itin aktualūs Lietuvos mokslininkų darbai: G. Švedo „Baudžiamoji politika ir ją formuojantys veiksmai“, J. Blaževičiaus ir kt. vadovėlis „Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė“, A. Abramavičiaus ir kt. vadovėlis „Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis“, A. Arlausko straipsnis „Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika“, R. Drakšo straipsnis „Teisingumo principas skiriant bausmę, G. Sakalausko „Įkalinimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvoje“ bei V. Piesliako straipsnis „Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes“. Šie teisės aktai ir teisės doktrinos tapo pagrindiniais šaltiniais dėl juose nagrinėjamų bausmės tikslų reglamentavimo ir atskleidimo.

1. BAUSMĖS SAMPRATA IR TEORIJOS

1.1 Bausmės samprata

Bausmės sąvoka yra vartojama nesusijusiam su nusikalstamomis veikomis (siekiant disciplinuoti, drausminti ar išmokyti) – buitiniame gyvenime. Šiame darbe apie bausmę bus kalbama būtent kaip apie kriminalinę sankciją, skiriamą už nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus kaip atpildą nusikaltusiajam asmeniui. Žmonijos istorija patvirtina, kad bausmės yra reikšmingos užtikrinant santvarką valstybės ir pilietiniame gyvenime, saugodamos teisinį gėrį, jos padeda užtikrinti visuotinę gerovę ir išsaugoti teisinę rimtį (Veselas, 2003, p. 28).

Bausmė daugeliu atveju pirmiausia asocijuojasi su nubaudimu ir atlyginimu asmeniui už tam tikrą visuomenės požiūriu netinkamą, blogą ir pavojingą elgesį. Baudimas yra apibūdinamas kaip sankcionuotas tam tikrų gėrybių (laisvės, privatumo, nuosavybės ir kt.) atėmimas arba tam tikrų apribojimų paskyrimas (kai reikalaujama, kad nusikaltęs asmuo darytų tai, ko įprastai savo noru nedarytų, pavyzdžiui, atlieka neapmokamus viešuosius darbus ar reguliariai lankosi pas probacijos darbuotojus ir pan.), nes asmuo pripažintas kaltu dėl nusižengimo, kuris paprastai (nors ne visada) sukėlė žalą nekaltajam. (Stanfordo Filosofijos Enciklopedija)¹.

Kadangi baudžiamąja teise yra nustatoma, kokios veikos yra laikomos nusikalstamomis, kokios veikos yra draudžiamos, ir numatomos pasekmės už nusikalstamus veiksmus, galima sakyti, kad bausmė yra vienas iš pagrindinių baudžiamosios teisės institutų. Apibūdinant bausmę kaip reakciją į netinkamą asmens elgesį, už kurį žmogus turi atsakyti, reikia plačiau apžvelgti ir baudžiamosios atsakomybės sąvoką. V. Pavilionis Baudžiamosios teisės vadovėlyje teigia, kad sąvoka „atsakomybė“ sociologinėje, filosofinėje ir teisinėje literatūroje yra vartojama dviem reikšmėmis: perspektyvine – kai žmogus imasi atsakomybės už savo veiksmus žiūrėdamas į ateitį; ir retrospektyvine – atsakyti už praeityje padarytus veiksmus. Įprastai baudžiamojoje teisėje atsakomybės sąvoka vartojama retrospektyvine prasme, nes asmuo atsako jau už padarytą nusikaltimą (Abramavičius *et al.*, 1996, p. 53). Pasak V. Pavilionio, atsakomybės sąvoka apima: „1) Valstybės prievartos taikymą. Tai reiškia, kad kaltininkui prievartine tvarka yra nustatomi tam tikri asmeniniai ar turtiniai apribojimai; 2) Normatyviškumą, t. y. baudžiamoji atsakomybė atsiranda kaip teisės normos pažeidimo rezultatas ir realizuojama pagal šios normos sankcijoje nustatytas ribas; 3) Neigiamo poveikio realizavimą dėl padarytos nusikalstamos veikos šiuo metu, o ne kažkada

¹ <https://plato.stanford.edu/entries/legal-punishment/> žiūrėta 2021-03-27

ateityje; 4) Teisinį santykį kaip baudžiamosios atsakomybės egzistavimo formą“ (Abramavičius et al., 1996, p. 53). Iš esmės baudžiamoji atsakomybė yra teisinės pasekmės, kurios atsiranda asmeniui, nesilaikančiam baudžiamosios teisės normų nustatytos tvarkos, ir už tai valstybė, pasmerkdamą kaltininką, pritaiko neigiamą poveikį turinčias priemones t. y. bausmes, baudžiamojo poveikio priemones.

Bausmė yra susijusi ne tik su tam tikrais apribojimais ir suvaržymais, bet ir su teisingumo įgyvendinimu. Bausmės ir jos teisingumo suvokimas, galima sakyti, visada yra subjektyvus dalykas. Kiekvienas skirtingai interpretuoja bausmės teisingumą ir šis klausimas visada buvo plačiai diskutuojamas filosofų ir mokslininkų. Klasikinės baudžiamosios teisės pradininkas Č. Bekarija teigė, kad norint sėkmingai ir teisingai nubausti asmenį, reikia siekti, kad „skausmai, daromi bausme, viršytų malonumą, gaunamą nusikalstant“ (Bekarija 1992 p. 63).

Žiūrint į bausmės sampratą per psichologijos mokslo prizmę, bausmė – tai negatyvi socialinė sankcija, taikoma individui arba grupei už nusižengimą arba teisinį pažeidimą, susidedanti iš turėtų galimybių apribojimo ar socialinio statuso pažeminimo (Vasilijev, 2006, p. 598). Visuomenėje yra plačiai paplitusi nuomonė, jog priimtų normų nesilaikymas turi užtraukti bausmes, kurios nusikaltusiems būtų nemalonios, asmenys turi kentėti už savo veiksmus. Žymus britų teisės filosofas H. L. A. Hartas teigė, kad bausmė turi sukelti skausmą arba kitokių padarinių, kurie paprastai laikomi nemaloniais. Ji turi būti skiriama už teisės normų pažeidimus, taikoma tikram arba numanomam teisės normų pažeidėjui už jo padarytą nusikalstamą veiką, bausmę sąmoningai turi taikyti kiti asmenys ir ji turi būti skiriama ir vykdoma teisinės sistemos įgalios valdžios, prieš kurią ir buvo nukreiptas teisės pažeidimas (Hartas, 1968 cituota Drakšas, 2004a, p. 29). Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad jau nuo XVIII amžiaus buvo akcentuojama, kad ne bausmių žiaurumas, o jų neišvengiamumas yra geriausiai veikianti atgrasanti priemonė. Pats Č. Bekarija, išreiškdamas savo nuomonę į griežtų bausmių taikymo neveiksmingumą, jau prieš daugiau nei du šimtmečius rašė, kad „kai bausmės yra labai žiaurios, tai ir žmonių dvasia žiaurėja“, kad kovoti su nusikalstamumu galima ne vien tik taikant kriminalines bausmes (Bekarija, 1992 p. 63).

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 41 str. yra įtvirtinta tokia bausmės samprata: „Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui“ (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas 41 str., 2000). Lietuvos įstatymų leidėjo suformuota bausmės samprata nėra labai plati ir detali. Greičiausiai taip yra dėl to, kad bausmės ir jos paskirties suvokimas laikui bėgant keičiasi ir dėl to baudžiamajame įstatyme yra palikta

erdvės, tiksliai nenurodant bausmės turinio ir jos elementų. Kalbant apie bausmę, iš jos apibrėžimo galima išskirti tokius jos požymius: 1) tai yra valstybės reakcija į padarytą nusikalstamą veiką ir nusikaltėlį; 2) ji yra skiriama tik kaltam asmeniui; 3) bausmės yra skiriamos taikant įstatymus ir BK normas; 4) bausmių skyrimas yra išimtinė teismo kompetencija – tik teismai priimdami sprendimą, jog asmuo yra kaltas padaręs tam tikrą nusikalstamą veiką, gali taikyti įstatyme numatytą procesinę prievartą. Bausmės skyrimo pagrindai yra aiškiai apibrėžti BK 54 str. ir teismas, skirdamas bausmę, privalo į juos atsižvelgti: 1. padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis; 2. kaltės forma ir rūšis; 3. padarytos nusikalstamos veikos motyvai ir tikslai; 4. nusikalstamos veikos stadija; 5. kaltininko asmenybė; 6. asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką forma ir rūšis; 7. atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės; 8. nusikalstama veika padaryta žala (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 54 str. 2000); Atkreiptinas dėmesys, kad tik teismo prerogatyva asmuo gali būti atleidžiamas nuo bausmės, ji gali būti švelninama, atidedama ar keičiama; 5) Teismo sprendimai, kurie yra susiję su bausmės taikymu, turi įstatymo galią visoms institucijoms; 6) bausmės sukelia teisinę pasekmę – teistumą. Kitos poveikio priemonės to nesukelia, o teistumas tęsiasi net ir po bausmės atlikimo. Iš esmės panašūs bausmės skyrimo pagrindai yra išdėstyti ir Rusijos, Latvijos, Estijos, Uzbekijos baudžiamuosiuose kodeksuose (Drakšas, 2016, p. 84). Taigi bausmė yra tam tikri suvaržymai, apribojimai, sukeliantys nepatogumų, tokių kaip judėjimo laisvės praradimas ir t. t. Bausmės, kuri nesukelia nepatogumų, negalime vadinti bausme.

Baudžiamosios teisės vadovėlyje, G. Švedas pateikia tokį bausmės apibūdinimą: „Kriminalinė bausmė – tai valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo, apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves visuomenės labui“, taip pat pažymima, kad kaip ir kiekvienas socialinis reiškinys, bausmė turi savo esmę – nusikaltimą padariusio asmens nubaudimas, ir savo turinį – tam tikrų teisių ir laisvių atėmimas ir apribojimas (Blaževičius *et al.* 2004, p. 313). Žvelgiant į bausmės sampratą tarptautiniu lygmeniu galima pastebėti, kad ne visų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose yra nurodyta bausmės esmė. G. Švedas kaip pavyzdžius pateikia tokias šalis kaip Prancūziją, Švediją, Vokietiją ir Japoniją ir nurodo, kad daugelyje kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose taipogi nėra išskirtas bausmės apibrėžimas (Švedas, 2006, p. 143).

Taigi, apibendrinant visą tai, kas buvo išdėstyta, apibrėžti bausmę galima kaip ypatingą valstybės reakciją į padarytą nusikalstamą veiką: asmeninio pobūdžio suvaržymai, valstybės prievartos priemonė, kuriai yra būdingi nubaudimo ir teisingumo

elementai. Net jei valstybės savo baudžiamuosiuose įstatymuose ir nėra pateikusios bausmės apibrėžimo, jų doktrinoje ji atsispindi ir šios sąvokos neįtvirtinimas teisinių problemų nesukelia.

1.2 Klasikinės bausmės teorijos

Valstybės, siekdamos apsaugoti savo piliečius ir kontroliuoti nusikalstamumą, atsižvelgdamos į valstybės ir visuomenės teisinę, politinę, ekonominę, socialinę ir moralinę padėtį, pasirenka tam tikrą baudžiamosios politikos kryptį. Baudžiamosios politikos kryptis priklauso nuo įvairių aplinkybių. J. Blaževičius teigia, kad baudžiamosios politikos kryptis priklauso nuo: „1) nusikalstamumo būklės ir dinamikos; 2) valstybės ekonominio išsivystymo; 3) teisinių tradicijų ir papročių; 4) tarptautinės teisės reikalavimų.“ (Blaževičius *et al.* 2004, p. 12).

Baudžiamoji politika yra kiekvienos valstybės vidinės politikos dalis. Valstybės, norėdamos užtikrinti nusikalstamumo kontrolę, leidžia baudžiamuosius įstatymus, kurie padeda kovoti su nusikalstamumu. Tačiau tik įstatymų kūrimas ir leidimas siekiant užtikrinti visišką kontrolę yra nepakankamas – reikalingos ir kitos priemonės, tokios kaip švietimas, užimtumas ir socialinė pagalba.

Teisinėje literatūroje galima rasti įvairių baudžiamosios politikos apibrėžimų. Baudžiamosios teisės vadovėlyje yra išskirtos trys aiškios teisininkų nuomonių grupės apie baudžiamąją politiką, tai: 1) autoriai kurie mano, kad baudžiamoji politika yra susijusi išimtinai su teisės kūrimu (L. A. Foerbachas – vokiečių filosofas), 2) autoriai kurie mano, kad baudžiamoji politika apima ir neteises kovos su nusikalstamumu priemones (K. Sauer ir V. Zeelingas), 3) autoriai kurie mano, kad baudžiamoji politika reiškia ne tik baudžiamųjų įstatymų kūrimą, bet ir jų taikymą (J. Bluštveinas, M. Veremeš, P. Pačenko). (Abramavičius *et al.* 1996, p. 36). Lietuvoje baudžiamoji politika yra siejama tik su baudžiamosios justicijos sistema, tačiau ji sudaro tik tam tikrą nusikalstamumo kontrolės naudojamų poveikio priemonių dalį, todėl G. Švedas teigia, kad „Lietuvoje baudžiamoji politika yra suprantama siaurąja prasme, t. y. kaip valstybės vykdomą konstitucinių ir kitų svarbiausių vertybių apsaugą baudžiamosios teisės, apibrėžiančios nusikalstamų veikų ratą ir nustatančios teises pasekmes už jų padarymą – bausmes (baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemones), priemones“ bei pabrėžia, kad baudžiamoji politika yra susijusi ne tik su įstatymų leidėjo veikla, bet ir teismais, teisėsaugos institucijomis (Švedas, 2006, p. 22).

Baudžiamosios politikos uždavinius dažniausiai lemia ne subjektyvūs visuomenės interesai (žmonių emocijos), ne atskirų visuomenės grupių korporatyviniai interesai, o korektiškai apmąstytos ir kaip politikos principai preziumuotos teorinės įžvalgos, kurias priėmus atsiveria galimybė prognozuoti baudžiamosios teisės institucijų finansavimo išlaidas – tokią politinę prielaidą Didžiosios Britanijos baudžiamosios teisės specialistas Viliamas Vilsonas pagrindžia teigdamas, kad „Bausmės teorijos buvo išvystytos siekiant pateisinti būtent šią prielaidą... Įžvalgos, kurias generuoja bausmės teorijos, yra pagrindas siekiant suprasti ir įvertinti kriminalinės justicijos sistemos ir jos įstatymų veikimą“ (Arlauskas, 2007, p. 14). Panašiai mano ir G. Švedas, kuris teigia, kad norint išsiaiškinti, koks tikslas yra keliamas tam tikrai konkrečiai bausmei, reikia nustatyti, į kokią bausmės teoriją yra orientuojamasi Lietuvos baudžiamojoje politikoje (Švedas, 2003, p. 69). Galima sakyti, kad bausmės teorijos yra vienas iš baudžiamosios politikos elementų, nes baudžiamoji politika turi būti nukreipta į tam tikrą bausmės teoriją.

Bausmės teorijos yra požiūris į bausmę ir jos tikslus. Natūralu, kad tobulėjant ir vystantis baudžiamajai politikai, ekonominiams faktoriams, santvarkoms, požiūris į bausmę visuomenėje ir valstybėje laikui bėgant keičiasi ir atsiranda jų įvairovė. Siekiant išsamiai atskleisti bausmės tikslus yra tikslinga aptarti pagrindines jos teorijas, nes būtent per šią teoriją yra apibrėžiama bausmės paskirtis, jos turinys, keliami tikslai. Bausmės teorijos pasirinkimas yra reikšmingas: pasirinkus, kokia teorija bus vadovaujama, galima nustatyti paskirtį ir sankcijoms keliamus tikslus, nustatyti bausmių sistemą, apibrėžti atskirų sankcijų rūšių turinį, numatyti jų rūšis ir dydžius už konkrečias nusikalstamas veikas, nustatyti bausmių skyrimo taisykles, sudaryti teises bausmių vykdymo prielaidas bei įvertinti sistemos ir atskirų sankcijų rūšių efektyvumą (Švedas, 2006, p. 35).

Bausmės teorijos yra skirstomos remiantis įvairiais pagrindais. Pavyzdžiui pagal esmę yra skirstomos į absoliučiąsias (kai bausmė yra laikoma savaiminiu gėriu, kuriam negali būti keliami specialūs tikslai ir jos pagrindinė funkcija yra atkurti pažeistą teisę) ir utilitarines (bausmės turi specialias funkcijas: bendrąją prevenciją, specialiąją prevenciją, ir bendrąją, ir specialiąją prevenciją), pagal bausmės paskirtį – skirstomos į atpildo, įbauginimo, galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo, rehabilitacijos teorijas (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 12-13).

G. Sakalauskas išskiria bausmės teorijas į absoliutaus (bausmė neturi jokio papildomo tikslo, tai tiesiog atpildas už nusikalstamą elgesį) ir santykinio (bausmė negali būti savitikslių, ja būtina siekti pozityvių tikslų) baudimo kryptis – tai teorijos, keliančios bausmei nusikalstamo elgesio prevencijos (recidyvo) tikslą. Šioje teorijoje išskiriamos

trys poveikio kaltininkui kryptys: 1) individualioji (specialioji) prevencija (atgrasymas, resocializacija, laikinas izoliavimas), 2) bendroji prevencija (negatyvi – kitų asmenų atgrasymas, pozityvi – teisinės sąmonės formavimas, sąmoningumo ir pagarbos teisei skatinimas), 3) atkuriamojo teisingumo teorija (aukos ir kaltininko santykio rekonstravimą, sutaikymą) (Sakalauskas, 2010, p. 136-137).

R. Drakšas yra išskyręs dvi pagrindines mokyklas – klasikinę (vadovaujamas senu moralinės kaltės ir atpildo principu) ir pozityvistinę (akcentuojamas visuomenės saugumas, bausmė yra apsigynimas ir auklėjamoji priemonė. Išskiriamos net kelios kryptys – įbauginimo, antropologinė (fizinis poveikis asmeniui, turinčiam nusikaltėliui būdingų bruožų, siekiant atimti galimybę daryti nusikaltimus – nelabai pasiteisinsi, nes buvo įrodyta, kad nėra tik nusikaltėliams būdingų bruožų) ir reabilitacijos), kurios yra suformavusios skirtingus tikslus bausmei, taip pat jis aptaria ir socialinio teisingumo atkūrimo teoriją (Drakšas, 2004a, p. 30-31). Socialinio teisingumo atkūrimo teorijos nuostatos yra artimos 1966 m. iškeltai R. Mertonio idėjai, kad bausmė turi ne tik įstatyminę, bet ir latentinę paskirtį (sadistinio keršto polinkio, kuri suformuoja pasąmonę, pasitenkinimą). G. Švedas teigia, kad tokios idėjos negalima vertinti vien tik neigiamai, nes latentinė bausmės paskirtis sukelia saugumo jausmą kitiems asmenims (Švedas, 2003, p. 68-69).

Profesorius H. Velzelis teigia, kad pagal bausmės taikymo tikslų suvokimą bausmės reikia skirti į absoliučias (bausmė yra teisingas atpildas už blogį ir negali būti kitų tikslų, nebent pažeistos moralinės tvarkos atkūrimas), sąlygines (bausmė turi būti ne kerštas už blogį, o apsauga nuo jo ateityje, išmetamas atpildo tikslas) ir mišrias (derinant abu elementus) (Velzelis, 1960, cituota Drakšas, 2004a, p. 32).

G. Švedas yra pabrėžęs, kad „grynų“ bausmės teorijų realiame gyvenime nebūna, dažniausiai jos būna persipynusios ir skirtingos būna tik bausmės teorijų sudedamųjų dalių proporcijos (Abramavičius *et al.*, 1996 p. 311). Taigi nors bausmės teorijų klasifikavimų yra įvairiausių, bet dauguma jų iš esmės savo turiniu ir idėjiniu aspektu skamba panašiai.

Kadangi bausmių teorijų yra labai daug ir kiekvienos teorijos objektas – baudžiamosios teisės sistemos veikimo pagrindimas, visų jų aptarimui ir atskleidimui būtų reikalinga išsamesnė analizė. Siekiant plačiau atskleisti rašto darbo temą, bus vadovaujamas būtent bausmei keliamo tikslo klasifikavimo pagrindu ir todėl bus nagrinėjamos klasikinėmis vadinamomis bausmės teorijos, t. y. atpildo teorija, įbauginimo teorija, galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorija ir reabilitacijos teorija.

Atpildo teorija – tai pirmoji teorija, kurioje yra bandoma pagrįsti bausmės būtinumą ir valstybės teisę taikyti bausmę. Šios teorijos ištakos prasidėjo nuo Taliono principo – „dantis už dantį, akis už akį“, kai bausmė yra atpildas už padarytą nusikaltimą. Pagrindinė šios teorijos idėja yra tai, kad kiekvienam turi būti atlyginta tiek, kiek žalos buvo padaryta nukentėjusiajam. Baudžiamosios teisės vadovyje ši teorija yra išskiriama į dvi grupes: absoliutinę ir utilitarinę. Absoliutinėje atpildo prasmė apibūdinama kaip pati bausmė. Šios teorijos atstovas yra I. Kantas, kuris manydamas, kad kiekvienas visuomenės narys yra laisvas ir turi galimybę pats pasirinkti kaip elgtis, teigia, kad bausmė po nusikaltimo yra logiška pasekmė, užtikrinanti teisingumą – ji turi būti neišvengiama, dėl to už nužudymą reikia skirti mirties bausmę, už lytinius nusikaltimus – kastraciją, o tai reiškia, kad bausmė neturi būti naudinga nusikaltėliui (Švedas, 2006, p. 36). G. Hegelis taip pat plėtojo atpildo teoriją, jis kaip ir I. Kantas laikėsi nusistatymo, kad bausmė yra nusikaltimo pasekmė, atpildas, pažeistos teisėtvarkos atkūrimas. Filosofas manė, kad jei žmogus nusikalsta, tai jis nori, kad jam būtų padaroma tas pats, kas buvo padaryta nukentėjusiajam, nors ir teigia, kad žmogus turi valios laisvę, ta laisvė yra galima tik teisiškai organizuotoje visuomenėje (valstybėje) (Drakšas, 2005, p. 54-55). Būtent šios teorijos yra ištakos proporcingumo principo susiformavimui. Utilitarinės krypties atpildo idėją bando pagrįsti atskiro individo psichologija ir visuomenės sąmone. Šios krypties atstovas yra tarybinės teisės juristas J. Pašukanis, pasak kurio bausmė yra mainų aktas tarp nusikaltimą padariusio asmens ir visuomenės. Šią hipotezę jis grindė lygindamas ir analizuodamas mainų taisyklės evoliuciją – „nuo natūrinių prie piniginių santykių su kraujo keršto vystymusi į kompoziciją, o pastarosios – į bausmę“. Tačiau ši teorija yra kritikuotina, nes remiantis ja bausmė tampa privaloma tarp nelygių subjektų ir nieko nekompensuojanti, o mainai iš esmės yra abipusiai, savanoriški, tad šiuo atveju nusikaltimas yra mainomas į bausmę, bet bausmės į nusikaltimą išmainyti jau neįmanoma (Švedas, 2006, p. 36-37).

Atpildo teorija, kaip pati seniausia bausmės teorija, suteikė pagrindą svarbiems baudžiamosios teisės principams. Šiai dienai ji jau nebėra tokia populiari, nors kai kurios jos idėjos vis dar aktualios, pavyzdžiui, nubaudimas, kaip bausmės tikslas, yra įtvirtintas ir mūsų baudžiamajame įstatyme. Taip pat ir kai kurių besivystančių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose galima rasti šios teorijos požymių – Sudano BK 64 straipsnyje yra įtvirtintos tokios žiaurios bausmės kaip plakimas, kūno bausmės ir mirties (The Penal Code of Sudan, 64 str. 2003).

Iš atpildo teorijos kilo užuomazgos proporcingumo, teisingumo principams, atsirado nuostatos, kad kiekviena nusikalstama veika turi būti baudžiama, bausmė turi

atitikti nusikaltimą bei atkreipiamas dėmesys, kad žmogus yra tikslas, o ne priemonė. Jau inovatyvesnė atpildo samprata pagal H. H. Jeschecko apibrėžimą – atpildas, kaip kriminalinės bausmės tikslas, išreiškia atitinkamą valstybės reakciją į teisės pažeidimą, kai teisės pažeidėjo socialinė padėtis suvaržoma ar apribojama tiek, kiek reikalauja teisingumas (Arlauskas, 2007, p. 15). Galima pastebėti, kad į bausmės taikymą jau žvelgiama per kiekybinį vertinimą, pagal tai, kokia žala buvo padaryta ir kokią naudą gavo nusikaltėlis. Tačiau problema kyla ir vadovaujantis Taliono principu, ir pagal gautą naudą – kyla tikslaus bausmės dydžio nustatymo problematika, pavyzdžiui: kaip įvertinti, kokią bausmę taikyti žudikui pagal gautą naudą ir Taliono principą, kai tokia bausmė būtų kompensuojama ne žala, o bausmė tampa nusikaltimo analogija.

Įbauginimo teorijos pagrindas yra siekis įbauginti asmenis, priimant baudžiamuosius įstatymus ir vykdamas bausmes. Ši bausmės teorija taip pat turi dvi kryptis: pirma, įbauginimas bendrosios prevencijos tikslais. Tvirtinama, kad bausmė turi stabdyti linkusius į nusikalstamas veikas, formuoti kiekvieno valią taip, kad būtų susilaikoma nuo veikų, prieštaraujančių valstybės tvarkai. Bausmės turi kelti įbauginantį poveikį: tai reiškia, kad kuo didesnis nusikalstamumas visuomenėje, tuo griežtesnės bausmės. Vėliau buvo pradėta akcentuoti, kad bausmė ne tik fizinė, bet ir psichinė prievarta. Šios teorijos atstovas J. Bentamas teigė, kad bausmė reikia įbauginti asmenį tam, kad jis daugiau nedarytų nusikaltimų (viešos ir griežtos bausmės gerai motyvuoja nusikaltėlius daugiau nebeusižengti), taip pat kad malonumo siekis yra pagrindinė žmogaus elgesio paskata. Nusikaltimas nėra tik natūralus biologinis žmogaus polinkis – įvertinus individo asmenybę, pasaulėžiūrą, ekonomines, socialines sąlygas ir nustačius tokio elgesio priežastis, galima sudaryti dirbtinių veiksnių (ir bausmių), turinčių įtakos žmogaus elgesiui sistemą, taigi bauginant įstatymu ir realiu jo taikymu kiekvieno sąmonėje įsijungia vertinimo mechanizmas, kuris turėtų sulaikyti nuo nusikaltimo padarymo (Švedas, 2006, p. 37-38). Šioje teorijoje yra ir teigiamų aspektų, pavyzdžiui kalbant apie griežtus įstatymus yra įtvirtinamas aiškus teisinis reguliavimas bausmių skyrimui bei ribojamas teismų savivaliavimas skiriant bausmes.

Kita kryptis – įbauginimas specialiosios prevencijos tikslais. Pagrindinė šios krypties idėja – recidyvo prevencija: bausmės turi būti taip įbauginančios, kad jas patyręs asmuo dėl baimės būti vėl nubaustu jų nebedarytų. Bausmė turi veikti psichologiškai, o bausmės griežtumas tai užtikrinti. E. Feris šią teoriją kritikavo, sakydamas, kad bauginimas bausmė yra neefektyvus ir neužkerta kelio nusikalstamumui (Švedas, 2006, p. 38). To paties požiūrio laikosi ir tokie autoriai kaip M. Skriabinas ir S. Polubinskaja. Anot jų, baimė būti nubaustiems sulaiko nuo nusikaltimo padarymo tik 20-40 procentų asmenų

(Blaževičius *et al.* 2004, p. 13). Nors sulaikymo nuo nusikaltimo padarymo procentas nėra aukštas, tačiau manytina, kad efektyvumas, nors ir ne didelis bet yra.

Šiai dienai J. Bentamo nuostatos dėl bausmės humanizmo, bausmės ekonomijos, mirties ir kitų žiaurių bausmių panaikinimo, auklėjimo elementų suteikimo bausmei vis dar yra aktualios. Ši teorija atsispindi įvairių valstybių, taip pat Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose (Švedas, 2006, p. 38). Įbauginimo teorija yra progresyvesnė, nei atpildo teorija ar radikalių nusikalstamų savybių naikinimas. Šioje teorijoje teigiamai vertinama ir tai, kad iškeliamas tikslas – naujų nusikalstamų veikų užkardymas, recidyvo mažinimas. Neigiamas šios teorijos aspektas tai, kad tikslų siekiama itin griežtomis priemonėmis, ji yra nukreipta į bausmės atlikimo faktą, o kas laukia nusikaltėlio po jos, ši teorija neanalizuoja.

Galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijos atsiradimas siejamas su antropologinės teisės mokyklos atsiradimu. Šioje teorijoje tvirtinama, kad nusikaltimas ir nusikalstamumas yra biologiniai reiškiniai – nusikaltėliai yra ypatinga žmonių rūšis su tam tikrais stigmatais, kurie iš prigimties nulemia polinkį nusikalsti. Jei pavyktų šias savybes neutralizuoti, nusikaltimų nebūtų. Pagrindinis bausmės tikslas – galimybės nusikalsti atėmimas. Tam įgyvendinti yra naudojami du būdai – savybių neutralizavimas arba nusikaltėlio sunaikinimas. Pastebimi ir bendri šios bei įbauginimo teorijos aspektai – griežtos bausmės, recidyvo mažinimas, nusikaltimų užkardymas. Teorijos atstovas Č. Lombrozas yra laikomas kriminologijos mokslo tėvu: jis bandė ieškoti nusikalstamo elgesio priežasčių ir jų pašalinimo priemonių remdamasis empiriniais duomenimis, į nusikaltėlį žvelgdamas per sisteminių, anatominių ir antropologinių tyrimų prizmę. Remiantis jo suformuota teorija, nusikaltėliu yra gimstama, o ne tampama, todėl auklėti yra beprasmiška – individas pagal savo požymius gali būti išskirtas iš kitų žmonių ir turi būti izoliuotas arba sunaikintas. Bet vėliau Č. Lombrozas prie savo tyrimo pridėjo ir kitų aplinkybių, darančių įtaką nusikalstamumui, tokių kaip ekonominės, geografinės, meteorologinės, rasinės ir pan. Teigė, kad nėra būtina atlikti nusikalstamą veiką iki galo, užtenka ir to, kad nusikaltėlis būtų afekto būsenoje ir jau būtų galima taikyti bausmę (Švedas, 2006, p. 38). Svarbu atsižvelgti į antropologinę nusikaltėlio kategoriją, išorinę išvaizdą, jį supančią aplinką, prisitaikymą prie gyvenimo sąlygų. Bausmių tikslu laikomas arba asmens sunaikinimas, arba izoliavimas, todėl ir bausmės, siūlomos šios teorijos atstovų, buvo tokios kaip – kastracija, sterilizacija, deportavimas į negyvenamas salas, mirties bausmė. Šią teoriją pirmasis sukritikavo Č. Goringas, kuris paneigė Č. Lombrozo išvadą (tyrimą jis atliko dirbdamas kalėjime, dėl to nusikaltėlį jis sutapatindavo su nusikaltėliu esančiu kalėjime, kitaip sakant, neatkreipė dėmesio į segregacijos procesą).

Be to, galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorija yra neobjektyvi ir pavojinga – idėjomis buvo grindžiami fašistinės Italijos ir nacistinės Vokietijos vykdomi valymai. Tačiau atsiradus kritikuojančių šią teoriją, bausmės buvo pradėtos švelninti. Šios teorijos teigiami aspektai yra tai, kad pradėta ieškoti žmonių nusikalstamumo priežasčių, bandoma spręsti recidyvo problemą, tačiau kalbama tik apie biologines priežastis.

Reabilitacijos teorija, kuri kartais vadinama ir pataisymo teorija, atsirado XIX amžiaus pabaigoje, kai vokiečių V. Štelceris panaudojo terminą „nusikaltėlio pataisymas“. Šios teorijos esmė yra tai, kad pradėta tvirtinti, kad bausme (pripažįstamas tik pozityvus poveikis – psichologinė terapija, profesinis parengimas, auklėjimas, atsižvelgiama į bausmės individualizavimą) galima pataisyti asmenį, kad jis daugiau nebusikalstų (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 14). Galima teigti, kad taikomos bausmės turi būti tokios, kad pakeistų nusikaltėlio mąstyseną, gyvenimą. Šios teorijos kryptis – „naujos socialinės gynos“ teorija, kurios plėtotojas M. Anselis bausmei suteikė resocializacinę funkciją, t. y. tinkamų sąlygų sudarymu asmenims po bausmės atlikimo, bausmės neturi sukelti asmeniui negatyvių pasekmių, jos turi būti derinamos su auklėjamosiomis, mokymo, psichologinėmis priemonėmis, kad asmuo atlikęs bausmę, nebusikalstų, kad jam būtų išugdomos tokios vertybės ir elgesio taisyklės, kurios leistų derinti individo poreikius ir socialinės tvarkos reikalavimus (Švedas, 2006, p. 40). Ši teorija, nors ir yra pati moderniausia iš visų prieš tai aptartų, tačiau jos rezultatai vis dar nėra pakankamai efektyvūs, taikant jos nuostatas reikia atsižvelgti ir į pačios valstybės ekonominę, socialinę raidą. Pavyzdžiui, neseniai žiniasklaidoje nuskambėjęs atvejis, kaip iš įkalinimo įstaigos paleistas 8 kartus teistas recidyvistas, po dviejų savaitių itin žiauriai nužudo savo motinos sugyventinį.² Akivaizdu, jog įkalinimo įstaigoje šiam asmeniui taikytos resocializacijos priemonės nebuvo efektyvios.

Tačiau dauguma pažangių valstybių, tokių kaip Olandija, Vokietija, Švedija, Norvegija, Danija ir Škotija, būtent į šią teoriją ir orientuoja savo baudžiamąją politiką (Piliponytė, 2000, cituota Kuklianskis *et. al* 2005, p. 54). Kaip jau buvo minėta, kiekviena valstybė, vykdydama baudžiamąją politiką, pasirenka jai ir visuomenei labiausiai valstybės vertybes ir moralines nuostatas atitinkančią bausmės teoriją. Šį pasirinkimą jos turi įtvirtinti savo baudžiamuosiuose įstatymuose ir juo vadovautis užtikrinant savo piliečių apsaugą, kontroliuojant nusikalstamumą bei vykdant teisingumą.

² <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/siaubo-naktis-traku-rajone-isgyveno-po-kraupios-avarijos-bet-mirties-smekla-atejo-i-namus.d?id=86844843#> : žiūrėta: 2021-03-05

Norint nustatyti, kokia bausmės teorija atitinka valstybės baudžiamąją politiką, reikia atsižvelgti į BK nustatytą bausmių sistemos specialiosios dalies straipsnių sankcijų ir bausmių taikymo analizę. Lietuvoje 2020 m. dažniausiai teismų skirtos bausmės:

1) bauda – 4 918 asmenų (2019 m. – 5 234, 2018 m. – 5 715); 2) terminuotas laisvės atėmimas – 3 389 asmenims (2019 m. – 4 307, 2018 m. – 4 882); 3) laisvės apribojimas – 4 074 asmenims (2019 m. – 4 314, 2018 m. – 4 825); 4) areštas – 2 934 asmenims (2019 m. – 2 776, 2018 m. – 3 063); 5) viešieji darbai – 1 023 asmenims (2019 m. – 1 114, 2018 m.–1 303) (Lietuvos teismų veiklos rezultatai 2020). Galima pastebėti, kad, baudos bausmė buvo taikyta dažniausiai, panašiai yra ir Vokietijoje, kurios baudžiamoji sistema yra palyginus labai pažangi, nuo nepriklausomybės atgavimo Lietuva iš įbauginimu grįstos baudžiamosios politikos, pereina į nusikaltusio reabilitacijos bausmės teorijos taikymą.

Nuo XX amžiaus septintojo dešimtmečio buvo pastebėta, kad nusikaltėlių bauginimas griežtomis bausmėmis ir nuteistųjų reabilitacija nesustabdo nuolat augančio nusikalstamumo lygio, dėl to vis daugiau valstybių pradėjo akcentuoti į teisingo atpildo (proporcingo ir teisingo) pritaikymą nusikaltusiems asmenims (Švedas, 2006, p. 40-41). Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio iki XX a. pabaigos dominuojanti bausmės kaip teisingo atpildo koncepcija buvo pradėta derinti su bendrąja prevencija, panašiai buvo ir Didžiojoje Britanijoje – nuo 1991 m. prie teisingo nubaudimo tikslo atsirado ir reabilitacijos tikslas, o tuo metu Skandinavijos valstybės dominuojančią nuteistųjų reabilitaciją ir resocializaciją ėmė derinti su teisingo atpildo koncepcija (Švedas, 2006, p. 41).

1996 m. baudžiamosios teisės vadovyje yra rašoma, kad atlikus bausmių sistemos, sankcijų ir bausmių taikymo statistikos analizę (kurioje buvo pateikti 1992 m. duomenys apie teismo paskirtų bausmių taikymą nusikaltusiems asmenims), galima teigti, kad Lietuvoje baudžiamoji politika buvo orientuota į įbauginimo ir galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijas (Abramavičius *et al.* 1996, p. 313) Praėjus dešimtmečiui, 2006 m. G. Švedas rašė, kad Lietuvos baudžiamoji politika, atsižvelgus į jos finansines-ekonomines galimybes bei žmogiškuosius resursus, turėtų būti orientuojama į pažangiausią tuo metu reabilitacijos bausmės teoriją. Galima tvirtinti, kad didelė dalis valstybių baudžiamąją politiką orientuoja, ne į vieną konkrečią teoriją, o į jų „lydinius“, priklausomai nuo to kokiomis priemonėmis valstybė siekia kovoti su nusikalstamumu.

2. BAUSMIŲ RŪŠYS, TIKSLAI IR JŲ ĮGYVENDINIMAS TAIKANT BAUSMES SKIRTINGIEMS SUBJEKTAMS

2.1 Bausmių rūšys ir jų tikslai

Baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintas tam tikra tvarka išdėstytas, išsamus ir nuoseklus, teismams privalomas bausmių sąrašas sudaro bausmių sistemą, kuri atskleidžia valstybės baudžiamosios politikos kryptingumą (Blaževičius *et al.* 2004, p. 20) Bausmių sistemą sudaro įvairaus griežtumo ir turinio bausmės, taip individualizuojant bausmę ir užtikrinant jos tikslus. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje nėra suformuotos vienareikšmės nuomonės, kokia yra bausmės paskirtis: vieni teigia, kad tai yra teisingumo atkūrimas (J. Bluvšteinas, A. Vaišvila), kiti mano, kad svarbiausias bausmės tikslas yra teisingos bausmės paskyrimas už kaltai padarytą nusikalstamą veiką (V. Piesliakas), dar kiti sako, kad bausme turi būti siekiama specialiosios prevencijos, kuri gražintų nusikaltusį asmenį į normalų visuomenės gyvenimą (V. Pavilionis, J. Riepšas), o dar kiti teigia, kad bausmei, kaip bendrinei sąvokai, turėtų būti keliamas tik individualios prevencijos tikslas, siekis, kad nusikalte asmenys, atlikę bausmę nebedarytų naujų nusikaltimų (G. Švedas) (Drakšas, 2016, p. 80).

Kiekviena bausmė turi būti tokia, kad ja būtų realizuojami visi reikalavimai, numatyti BK 41 str. 2 d. Nei vienam iš šių tikslų nėra keliamo prioriteto, visi šie tikslai turėtų būti įgyvendinami kompleksiskai. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, „kad visa teisės sistema turi būti grindžiama konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris suponuoja ir nustatytos teisinės atsakomybės proporcingumą. Konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas)“ (2017 m. kovo 15 d. Konstitucinio teismo sprendimas). Kaip jau buvo minėta, bausmės tikslai parodo, kokia yra valstybės baudžiamoji politika, parodo visuomenės socialinį lygį, valstybės kultūrinį išsivystymą ir teisinį kultūros lygį.

LR BK 41 str. 2 d. yra numatyta bausmės paskirtis (tikslai). Kiekviena skiriama bausme turi būti siekiama visų išvardintų tikslų, t. y.: 1. sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2. nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3. atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4. paveikti

bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5. užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 41 str. 2 d., 2000). Rusijos baudžiamajame kodekso 43 str. 2 d. yra įtvirtinti tokie bausmės tikslai: atkurti socialinį teisingumą, pataisyti nuteistąjį ir užkardyti naujų nusikaltimų padarymo galimybę (The Criminal Code of The Russian Federation, 43 str., 1996). Panašiai yra ir Baltarusijos baudžiamajame kodekse, tik jie įvardijami, kaip baudžiamosios atsakomybės tikslai, o ne bausmės tikslai, Latvijos, Estijos, Ukrainos ir Armėnijos baudžiamuosiuose kodeksuose yra siekiama taip pat panašių bausmės tikslų, tačiau Prancūzijos, Švedijos, Vokietijos baudžiamieji kodeksai nepateikia nei bausmės sąvokos, nei jos tikslų, jie yra apibrėžiami baudžiamosios teisės doktrinoje (Drakšas, 2016, p. 80).

Baudžiamajame įstatyme bausmės tikslai yra išdėstyti nuoseklia tvarka, pagal jų realizavimo eiliškumą. Pirmasis tikslas – **sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo** – dar vadinamas bendrąja prevencija, kuri yra suformuota iš įbauginimo bausmės teorijos idėjų. Tam tikra prasme asmenys yra įbauginami, kad nedarytų nusikalstamų veikų, tuo pat metu tai yra ir asmenų auklėjimas, nes skiriama ir tiems asmenims, kurie niekada nenusikalsta, nes bausmių realizavimas motyvuoja asmenis teigiamai – nenusikalsti, jei nenori atlikti bausmės. Tai reiškia, kad šis tikslas turi stabdantį, grasinantį poveikį, žmonės bijantys baudžiamosios atsakomybės nedaro nusikalstamų veikų, nors greičiausiai dauguma asmenų, darydami žiaurios nusikaltimus tokius kaip nužudymus, kai kuriais atvejais apie pasekmes negalvoja, o veikia vedami emocijų – pykčio, keršto ir pan. Baudžiamosios teisės teorijoje bendroji prevencija yra kritikuojama, nes ji neliečia nusikaltimą padariusio asmens, todėl nesukuria baudžiamųjų teisinių santykių, jau K. Marksas kėlė klausimą „kokią teisę turite bausti mane tam, kad įbaugintumėte ar pataisytumėte kitus“ (Abramavičius *et al.* 1996, p. 316). G. Švedas rašė, kad bausmė yra individuali poveikio priemonė, kuri taikoma nusikaltimą padariusiam asmeniui, o ne siekiant bendrosios prevencijos tikslų (Švedas, 2006, p. 145). Tad visgi kyla klausimas, kodėl baudžiant asmenį ir individualizuojant bausmę konkrečiai jam už jo atliktą nusikalstamą veiką, tuo pačiu šia jam paskirta bausme yra siekiama pasinaudoti gąsdinant ir norint pataisyti kitus. Nors ir yra teigiama, kad bendrosios prevencijos tikslas nėra visai „korektiškas“ ir konkuruoja su individualiąja prevencija, tačiau žiūrint į visus bausmės tikslus kompleksiskai, galima sakyti, kad tik priėmus teisingą įstatymą ir paskyrus teisingą bausmę, yra galima pasiekti bendrosios prevencijos tikslų, dėl to yra logiška, kad užtikrinant teisingumo principo įgyvendinimą, visada bus siekiama bendrosios prevencijos tikslų (Drakšas, 2016, p. 81).

Antrasis bausmės tikslas – **nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį**, suformuotas atpildo bausmės teorijos idėjų. Nubaudimas yra vienas iš metodų koreguojant asmens elgesį, skiriant negatyvias poveikio priemones nusikaltusiajam yra apribojamos tam tikros teisės ir laisvės ir taip jis turėtų būti atgrasomas nuo nepageidaujamo elgesio apraiškų (Drakšas, 2004a, p. 29). Šio tikslo įgyvendinimas siejamas su laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, nes taikant tokią griežtą bausmę, asmens pataisymas ir jo rehabilitacija jau nebėra aktualios. Iš tikrųjų šis tikslas turi glaudų ryšį ir su visais kitais bausmės tikslais, nes baudžiant asmenį, vykdoma ir bendroji, ir specialioji prevencijos. Be to, didelė dalis visuomenės sutiktų, jog taip yra įgyvendinamas ir teisingumas – už „blogį“ reikia bausti. Baudžiamosios teisės moksle yra iškilusių diskusijų, ar nubaudimas gali būti bausmės tikslu. Tačiau įstatymuose pripažįstant, kad nubaudimas yra bausmės esmė, bausmei yra iškeliamas toks pats tikslas. Tai reiškia, kad nubaudimas negali būti aiškinamas atskirai nuo kitų tikslų, jis yra kaip priemonė kitiems tikslams pasiekti (Abramavičius *et al.* 2004, p. 265).

Trečiasis bausmės tikslas – **atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas** – kai kuriais aspektais yra artimas galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijos idėjomis. Šiuo tikslu siekiama sudaryti tokias fizines sąlygas, kad asmuo nebeturėtų galimybės daryti naujų nusikalstamų veikų, tokiu būdu yra užtikrinamas visuomenės ir valstybės saugumas. Nors atrodo, kad šis tikslas pasireiškia plačiu laisvės atėmimo bausmės taikymu, bet tai yra tik vienas iš daugelio teisingos bausmės paskyrimo vertinimų kriterijų (Drakšas, 2016, p. 82).

Ketvirtas bausmės tikslas – **paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų**, dar vadinamas specialiąja prevencija. Akivaizdu, kad šis tikslas BK buvo suformuotas remiantis rehabilitacijos teorijos idėjomis. Šiuo tikslu yra siekiama asmens rehabilitacijos, resocializacijos, „pataisymo“. Bausmės poveikis pasireiškia teisių ir laisvių atėmimu ar apribojimu, taip atliekant bauginimo, prevencijos nuo tolimesnių nusikalstamų veikų padarymo ir pataisymo priemonių taikymo funkcijas (Abramavičius *et al.*, 1996, p. 317). Asmenys turi būti lavinami, turi būti sudaromos sąlygos mokytis ar įgyti kokią nors profesiją (ypač nepilnamečių įkalinimo įstaigose), tokiu būdu asmenys ne tik yra izoliuojami nuo visuomenės, bet ir jų asmenybė yra vienaip ar kitaip formuojama, keičiama psichologiškai. Tik tokia bausmė, kurios tikslas bus asmens resocializacija, galėtų būti laikoma teisinga (Drakšas, 2016, p. 82). Labai svarbu, kad valstybė užtikrintų resocializacijos procesą, kad asmuo galėtų tinkamai grįžti į visuomenę, kad asmeniui nebūtų baisu išeiti į laisvę, nežinant kaip jį priims visuomenė, kad jam nekiltų problemų į ją vėl įsilieti, susirasti darbą, ar net grįžti į šeimą. Dėl to,

pasak R. Drakšo, taip pat svarbu, kad bausmė būtų nei per švelni, nei per griežta ir skirta būtent konkrečiam asmeniui, vertinant jį ne tik kaip esamą, bet ir kaip būsimą visuomenės narį (Drakšas, 2016, p. 82).

Paskutinis bausmės tikslas įtvirtintas Lietuvos baudžiamajame įstatyme yra **užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą** – šiam principui yra skiriamas ypatingas dėmesys, nes ne tik BK 41 str. 2 d. 5 p. jis yra įtvirtintas, bet ir BK 54 str. 3 d. yra nustatyta, kad „jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę“. Teismas, skirdamas bausmę, remdamasis įstatymu privalo priimti pagrįstą, teisėtą ir teisingą sprendimą. Šio principo samprata kyla iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) įtvirtintų nuostatų: žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių (Konstitucijos 18 str.), lygybės prieš įstatymus (Konstitucijos 29 str.), asmens nekaltumo prezumpcijos ir draudimo bausti už tą patį nusikaltimą du kartus (Konstitucijos 31 str.), teisingumas vykdomas tik teismo, klausančio įstatymų, o įstatymas, negali būti prieštaraujantis Konstitucijai (Konstitucijos 109 str., 110 str.) (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Šis principas yra vienas iš svarbiausių moralinių vertybių pagrindų, jis realizuoja reikalingą ir būtiną proporcingumą tarp nusikalstamos veikos pavojingumo ir valstybės reakcijos į tai. Jis užtikrina, kad žmonės nebūtų varžomi labiau, negu to reikia bausmės tikslams pasiekti. Daugelio kitų šalių baudžiamieji įstatymai įtvirtina panašius teisingos bausmės skyrimo kriterijus. Pavyzdžiui, Estijos baudžiamojo kodekso bendrieji bausmių skyrimo pagrindai (36 str.) nustato, kad teismas bausmę skiria atsižvelgdamas į: specialiosios dalies straipsnių sankcijas; padaryto nusikaltimo pobūdį ir jo sunkumą; kaltininko asmenybę ir bylos aplinkybes, kurios lengvina ar sunkina baudžiamąją atsakomybę, Latvijos BK nuostatos skamba labai panašiai (Drakšas, 2016 p. 87).

Teisingumo sampratos klausimas yra neišsemiamas. Šią temą narpliojo ir filosofai, ir teologai, ir teisininkai – kas tai yra lygybė, sąžiningumas, nešališkumas, moralės ir vertybių laikymasis? – tačiau vienareikšmio atsakymo nėra, visi ir skirtingai, ir kartu panašiai suvokia teisingumą. Prof. V. Piesliakas teigia, kad „teisingos bausmės samprata priklauso nuo visuomenės socialinio-politinio išsivystymo, žmonijos civilizacijos lygio“ ir „keičiasi kartu su visuomene“, taip pat išskiria, jog Lietuvos baudžiamojoje teisėje yra trys teisingumo idėjos prasminės reikšmės: „a) teisingumas – tai teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, b) teisingumas – tai įstatymo leidėjo veikla nustatant žmogaus poelgių nusikalstamumą ir formuluojant sankcijas už nusikalstamas veikas taip, kad jos būtų teisingos, c)

teisingumas – tai siekis vienodos baudžiamosios politikos, t. y. tokios padėties, kad už panašias veikas, padarytas tokiomis pat aplinkybėmis, esant panašioms kaltininko asmenybei apibūdinantiems požymiams, būtų skiriamos analogiškos bausmės.“ (Piesliakas, 2006, cituota Arlauskas, 2007, p. 18). V. Piesliakas rašo, kad „Teisingumas, kaip teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, traktuojamas taip: teisinga bausmė – tokia bausmė, kuri paskirta tinkamai atsižvelgus į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviuosius požymius (kaltę, motyvus), jo asmenybei, ir jos skyrimas nepažeidžia Baudžiamojo kodekso normų. Tai pagrindinis teisingumo aspektas.“ (Piesliakas, 2006, p. 102). Galima būtų sakyti, kad teisingumas baudžiamojoje teisėje yra teismo vykdoma veikla, teisingų bausmių paskyrimas, įstatymų leidėjo teisingų baudžiamųjų įstatymų ir sankcijų suformulavimas bei principo „vienodas bylas traktuok vienodai, o skirtingas – skirtingai“ įgyvendinimas. Iš esmės teisingumo suvokimas yra subjektyvus, dėl to S. Vansevičius, teigia, kad teisingumas yra ne mechaninis įstatymų vykdymas, o gyvoji teisė (Vansevičius, 1998, p. 35). Būtent dėl to teismas, vykdydamas savo pareigą priimti sprendimus baudžiamosiose bylose, turi vadovautis ir pagrindiniais principais, ir žmogaus teisėmis.

Baudžiamosios teisės vadovėlyje civilizuotos ir ekonomiškai stiprios valstybės, yra klasifikuojamos į 3 grupes:

- 1) valstybės (Švedija, Danija, Norvegija, Vokietija, Olandija), kuriose bausmės, ypač laisvės atėmimo ar įvairių formų probacijos, vykdymu siekiama pataisyti nuteistąjį taikant auklėjamąsias priemones – psichologinę terapiją, bendrąjį ir profesinį lavinimą;
- 2) valstybės (Anglija, Škotija, JAV), kuriose bausmės vykdymu siekiama įbauginti nuteistąjį, nes pagrindinis dėmesys skiriamas bausmės atlikimo režimui ir nuteistųjų drausmei;
- 3) valstybės (Prancūzija, Italija, Ispanija), kuriose skiriamas lygiavertis dėmesys ir bausmės atlikimo režimui, ir auklėjamojo poveikio priemonėms (Abramavičius *et al.* 2001, p. 352).

Lietuvoje vadovaujantis šiais tikslais ir siekiant šiuos tikslus įgyvendinti BK (42 str. ir 43 str.) yra numatytos bausmių rūšys, taikomos fiziniams ir juridiniams asmenims. O Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau – BVK) visas bausmes yra susiskirstęs pagal jose esančius apribojimus: 1) Nuteistųjų turtinių teisių apribojimas (BVK II dalis) – bauda, juridinio asmens veiklos apribojimas ir likvidavimas ; 2) Nuteistųjų asmeninių teisių apribojimas (BVK III dalis) – viešieji darbai; 3) Nuteistųjų

laisvės apribojimas (BVK IV dalis) – laisvės apribojimas, areštas, terminuotas laisvės atėmimas ir laisvės atėmimas iki gyvos galvos. (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2002) Bausmės Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse yra išdėstytos nuo lengviausios iki sunkiausios. Toks pat būdas yra BK specialioje dalyje – sankcijos išdėstytos nuo švelniausių iki griežčiausių. Tai parodo valstybės baudžiamosios politikos pagrindinius principus bei atskleidžia, kad svarbiausia ne nubaudimas, bet ieškojimas ir kitokio poveikio, dėl to pradedama nuo švelniausios bausmės.

1 lentelė. **Dažniausiai teismų skirtos bausmės.**

	2020 m.	2019 m.	2018 m.
Viešieji darbai	1023	1114	1303
Bauda	4918	5234	5715
Laisvės apribojimas	4074	4314	4825
Areštas	2934	2776	3063
Terminuotas laisvės atėmimas	3389	4307	4882
Laisvės atėmimas iki gyvos galvos	0	0	1

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis: Lietuvos teismų veiklos rezultatų 2020 pateiktais duomenimis. Prieiga per internetą: <<https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>>.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42 str. 1 d. numatytos tokios bausmės fiziniams asmenims:

1) viešieji darbai (LR BK 46 str.), tai viena iš švelniausių bausmių, priskiriama prie nuteistųjų asmeninių teisių apribojimo bausmių grupės. Mūsų BK tai yra naujovė, iki naujojo baudžiamojo įstatymo įsigaliojimo senajame baudžiamajame įstatyme buvo įteisinti pataisos darbai be laisvės atėmimo. Viešųjų darbų bausmės taikymas užsienio valstybės (Anglijoje, Norvegijoje, JAV) yra taikomas kaip įpareigojimas arba pareiga neatlygintinai dirbti visuomenės labui, atidedant paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą, arba taikant probaciją (Mackevičius, 2005, p. 81). Lietuvoje viešųjų darbų bausmės esmę sudaro teismo nuteistajam skiriamas įpareigojimas per tam tikrą laiką neatlygintinai visuomenės naudai dirbti atitinkamą darbą (dažniausiai darbai skiriami sveikatos priežiūros, globos, rūpybos įstaigoms, gali būti valstybinės/nevalstybinės organizacijos, kurios teikia paramą neįgaliesiems, nepilnamečiams, ligoniams, tvarkant aplinką ir pan.). Viešieji darbai gali būti skiriami tik

tokiais atvejais, kai straipsnio, pagal kurį yra kvalifikuojama nusikalstama veika, sankcijoje yra nurodoma tokia bausmės alternatyva, taip pat teismas gali paskirti viešuosius darbus remiantis jau minėto BK 54 str. 3 d., kai kitoks sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas būtų akivaizdžiai prieštaraujantis teisingumo principui, tai tada teismas pagal BK 62 str. gali skirti švelnesnę nei įstatyme numatyta bausmę, arba pagal BK 77 str. ir 94 str. lygtinai atleisti nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir neatliktą laisvės atėmimo bausmės dalį pakeisti švelnesne bausme (Abramavičius *et al.* 2004, p. 280). Viešieji darbai nusikaltusiajam gali būti skiriami tik su jo sutikimu. Nuteistojo sutikimas grindžiamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis, kad „niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį arba privalomąjį darbą“. (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950) Bausmės terminas gali būti nustatomas nuo 1 mėn. iki 1 m. (nuo 10 iki 40 val. per mėnesį), tačiau yra ribos – maksimalus darbo valandų skaičius už nusikaltimą negali būti ilgesnis nei 480 val., o už baudžiamąjį nusižengimą – 240 val. (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 46 str., 2000). Darbas nusikaltusiajam parenkamas bausmę vykdančios institucijos, kartu su savivaldybių vykdomosiomis institucijomis, gali būti atsižvelgiama į asmens turimą profesiją, sveikatą, jo pageidavimus, taip pat esant objektyvioms priežastims (invalidumas, sunki liga, nėštumas ir pan.) asmuo, gali būti atleistas nuo bausmės, ją pakeičiant baudžiamojo poveikio priemone (BK IX skyrius) ar auklėjamojo poveikio priemonės, jei nuteistasis nepilnametis asmuo (BK XI) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 46 str., 2000). Jei asmuo piktybiškai nekokybiškai atlieka ar vengia atlikti jam paskirtus viešuosius darbus, bausmę vykdanči institucija įspėja nuteistąjį, kad bausmė gali būti pakeičiama bauda arba areštu pagal BK 47, 48, 65 str. Paprastai remiamasi tomis normomis, kuriose nustatytos bausmių keitimo taisyklės. Teismas, skirdamas šią bausmę, turi atsižvelgti ne tik į nusikalstamos veikos sunkumą, pavojingumą, pobūdį, bet ir į nusikaltusiojo asmens asmenybę, jo šeiminių ir turtinių padėtį, aplinkybes (ligą, nėštumą...), kurios trukdytų nuteistajam dirbti viešuosius darbus. Nes bausmė, kurią skiria teismas, turi būti efektyvi, teisinga ir atlikti savo tikslus, nors ir yra skiriama dažniausiai už palyginus nesunkias veikas – kaip pavyzdį galima pateikti BK 139 str. įtvirtintą nusikalstamą veiką „Nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo“. Už šią nusikalstamą veiką asmuo gali būti baudžiamas: viešaisiais darbais, bauda, laisvės apribojimu, areštu arba laisvės atėmimu iki 1 m. Iš statistikos (žr. 1 lentelė) matyti, kad ši bausmės rūšis Lietuvoje nėra itin dažnai taikoma. Vienas iš tai lemiančių faktorių turbūt yra neigiamas visuomenės požiūris į šią bausmę, institucijų, kurios priima nuteistuosius dirbti, baimė, kad šie padarys žalos įmonės turtui ar panašiai. Užsienio šalyse viešieji

darbai kaip atskira bausmės rūšis yra taikomi jau seniai. Pirmoji Europos valstybė savo baudžiamajame įstatyme viešuosius darbus įteisinusi kaip savarankišką kriminalinės bausmės rūšį buvo Šveicarija 1971 m. Šiuo metu viešuosius darbus, kaip savarankišką kriminalinę bausmę, baudžiamuosiuose įstatymuose yra įteisinusios: Prancūzija, Ispanija, Škotija, Čekija, Italija, Suomija, Olandija, Vengrija, Latvija, Šiaurės Airija, Ukraina, Danija, Portugalija ir kitos Europos valstybės (kai kuriose valstybėse siekiant efektyvesnių bausmės ir nuteistojo resocializacijos tikslų yra dirbamas ir socialinis darbas su nuteistuoju, kuriam paskirti viešieji darbai) (Mackevičius, 2005, p. 81). Apibendrinant, kokių tikslų yra siekiama viešaisiais darbais, galima pastebėti, kad ši bausmė yra ne tik ekonomiška valstybei, bet ir yra pakankamai efektyvi priemonė nusikaltusiems asmenims, padariusiems baudžiamuosius nusižengimus ar nesunkius nusikaltimus, kadangi skiriant tokią bausmę yra siekiama resocializacijos tikslų.

2) **bauda** (BK 47 str.) – tai piniginė bausmė, priskiriama prie nuteistųjų turtinių teisių apribojimo grupės, bausmės rūšis, kuria nėra suvaržoma asmens laisvė. Baudos esmę sudaro nusikalstamą veiką padariusio asmens teismo paskirtos atitinkamos pinigų sumos sumokėjimas valstybės naudai, nubaustas asmuo įgyja teistumą, skiriama tik pagal įstatymą, su tam tikromis išlygomis: jei teismas nuspręstų, kad atitinkamos sankcijos skyrimas akivaizdžiai prieštarautų teisingumo principui, tada būtų galima skirti švelnesnę, nei įstatyme numatyta, baudos bausmę (BK 62 str.), taip pat ir pakeičiant viešųjų darbų bausmę (BK 46 str. 7 d.), jei asmuo vengia savanoriškai susimokėti baudą ir nėra galimybių jos išieškoti, teismas gali šią bausmę pakeisti laisvės apribojimu, o jei asmuo neturi lėšų, tai nuteistojo sutikimu šią bausmę teismas gali pakeisti viešaisiais darbais (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 284-285). Iš esmės bauda kaip bausmė turi būti skiriama tam, kas turi pakankamai pajamų, tačiau gali būti skiriama ir tais atvejais, kai neturi, įvertinus asmens galimybę dirbti ateityje. Lietuvoje baudos yra skaičiuojamos minimalaus gyvenimo lygio dydžiais (MGL). Nuo 2018 m. sausio 1 d. yra įtvirtinta, kad 1 MGL yra lygus 50 eurų (Vyriausybės nutarimas dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo, 2008). BK 47 str. 3 d. yra nustatyti baudos minimalūs ir maksimalūs rėžiai, priklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies ir nusikaltimo sunkumo:

- 1) už baudžiamąjį nusižengimą – nuo 15 iki 500 (750 – 25 000 eurų) MGL dydžio;
- 2) už nesunkų nusikaltimą – nuo 50 iki 2 000 (2 500 – 100 000 eurų) MGL dydžio;
- 3) už apysunkį nusikaltimą – nuo 100 iki 4 000 (5 000 – 200 000 eurų) MGL dydžio;
- 4) už sunkų nusikaltimą – nuo 150 iki 6 000 (7 500 – 300 000 eurų) MGL dydžio;
- 5) už neatsargų nusikaltimą – nuo 20 iki 750 (1 000 – 37 500 eurų) MGL dydžio.

Teismas, nustatydamas baudos dydį, turi atsižvelgti ne tik į padarytos veikos sunkumą ir rūšį, bet ir į kaltininko asmenybę, šeiminę ir turtinę padėtį, ar asmuo turi galimybę susimokėti baudą, nusprendžia teismas, o jei negali, tai ir baudos skirti neverta, nes jos bus neįmanoma realizuoti ir ją teks keisti kita bausme. Šiais laikais bauda yra laikoma efektyvia, ekonomiška bausme ir puikia alternatyva laisvės atėmimo bausmėms. Vakarų Europos valstybėse bauda yra viena iš pagrindinių bausmių, kurios dėka per pastaruosius dešimtmečius buvo smarkiai sumažintas kalinių skaičius. Vokietijoje daugiau nei 82,8 proc. nuteistųjų yra skiriamos baudos, įkalinami tik 5 proc., o Suomijoje ir Danijoje šis procentas dar didesnis. (Fedosiuk, 2019, p. 294). Kai kuriose valstybėse yra taikomos dienpinigių sistemos mokant baudas, kurios yra vertinamos labai teigiamai. Dienpinigių sistema veikia taip: baudos dydis yra nustatomas – pirmiausia nustatant dienpinigių skaičių (pagal padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą, aplinkybes), o vėliau nustatant konkretų dienpinigių dydį (pagal nuteistojo finansines galimybes, šeimos sudėtį, mokamus mokesčius) ir galutinis dydis nustatomas šiuos su skaičius sudauginant (Gelženyte, Pranka, 2018, p. 42). Kaip matyti, Lietuvoje 2020 m. (žr. į 1 lentelę) bauda buvo pritaikyta net 4 918 nuteistųjų – dažniausiai taikoma bausmė iš visų, tačiau pas mus baudos dydis nustatomas pagal vidurkio apskaičiavimo taisyklę. O. Fedosiuk rašo, kad bauda leidžia pajusti įstatymų pažeidėjui realų nubaudimo poveikį, neribojant asmens laisvės, tuo pačiu metu ši bausmė yra gerai suderinta su nusikaltimų prevencijos ir nuteistųjų resocializacijos tikslais bei jos vykdymo administravimas yra palyginti nebrangus (Fedosiuk, 2019, p. 294). Tačiau yra ir neigiamų šios bausmės skyrimo niuansų. Bauda nevienodai veikia skirtingos turinės padėties asmenis, ji paveikia ne tik nusikaltusįjį, bet ir jo šeimos narius. Baudą už nuteistąjį gali apmokėti ir kitas asmuo. Bauda gali apsunkinti turinės žalos atlyginimo procesą ir jos taikymas turi būti suderintas ne tik su nuteisto asmens galimybėmis ją sumokėti, bet ir su visuomenės bendrųjų pajamų lygiu (Šulija, 2005, p. 71-74). Apžvelgiant baudos bausmės dydžių režius, galima pastebėti, kad sumos skiriamos nuteistiesiems yra nemažos lyginant su baudos dydžiais galiojusiais anksčiau, pavyzdžiui, pasižiūrėjus į baudos režius 2015 m. – po to, kai Lietuva tapo Eurozonos nare ir MGL dydis buvo 37, 66 eurų: 1) už baudžiamąjį nusizengimą – iki 50 MGL dydžio, šiuo metu iki 500 MGL 2) už nesunkų nusikaltimą – iki 500 MGL dydžio, šiuo metu iki 2 000 MGL; 3) už apysunkį nusikaltimą – iki 1 000 MGL dydžio, šiuo metu iki 4 000 MGL ; 4) už sunkų nusikaltimą – iki 1 500 MGL dydžio, šiuo metu iki 6 000 MGL; 5) už neatsargų nusikaltimą – iki 75 MGL dydžio, šiuo metu iki 750 MGL (LR BK Suvestinė redakcija (2015-05-01 – 2015-05-18)). Galima pastebėti, kad už baudžiamąjį nusikaltimą ir neatsargų nusikaltimą baudos padidėjo

daugiau nei 10 kartų, o už kitas veikas – daugiau nei 4 kartus. O. Fedosiuk teigia, jog tam, kad baudos bausmė atliktų savo tikslus, būtų efektyvi ir taptų plačiai taikoma alternatyva įkalinimui, kaip kad yra vakarų Europos valstybėse, reikia tokio reguliavimo, kuris skatintų teismus skirti šią bausmę ir leistų ją tinkamai individualizuoti (t. y. paskirti tokią baudą, kuri būtų adekvati ne tik nusikalstamos veikos pavojingumui, bet ir visuomenėje gaunamų pajamų, pačio nuteistojo gaunamų ir turimų pajamų lygiui), tačiau pasak teisininko, šiuo metu baudos bausmę paskirti teismas gali tik nesilaikydamas įstatyme nustatytos vidurkio taisyklės, nes didžiajai daugumai baudžiamųjų bylų realūs yra tik baudos minimalūs dydžiai, o jų paskyrimas reikalauja lengvinančių aplinkybių, kurių dažnai bylose nebūna (Fedosiuk, 2019, p. 296-298). Taigi nors baudos bausmė ir nėra ideali ir jos taikymas Lietuvoje yra problematiškas, tačiau funkcijas, įvardintas BK 41 str., ji iš dalies įgyvendina. Galima sakyti, kad baudos dydžiai yra labai griežti, dėl ko asmenys turėtų susilaikyti nuo noro daryti nusikalstamas veikas. Gavę tokią bausmę, asmenys tikrai pasijaučia nubausti, dėl ko greičiausiai ateityje nusikalstamų veikų daryti nebenorėtų, yra įvykdomas teisingumas. Klausimas kyla tik dėl resocializacijos tikslų, nes gavęs tokią bausmę asmuo nėra „pataisomas“, dėl to galima sakyti, kad šia bausme nėra siekiama šio tikslo.

3) laisvės apribojimas (BK 48 str.) – tai vidutinio griežtumo bausmė, priskiriama prie nuteistųjų laisvės apribojimo grupės, tačiau nesusijusi su laisvės atėmimu. Jos esmę sudaro terminuotas įstatymo ir teismo nustatytų pareigų (draudimų ir įpareigojimų) taikymas nuteistajam. Laisvės apribojimas skiriamas tik įstatymų numatytais atvejais, bausmė gali būti skiriama nuo 3 mėn. iki 2 m., nusikaltusiajam asmeniui paprastai yra skiriama intensyvi priežiūra, kartu su ja gali būti arba vietoj intensyvios priežiūros gali paskirti tam tikri įpareigojimai (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 48str., 2000). Nuteistasis vykdydamas juos privalo: nekeisti gyvenamosios vietos be bausmę vykdančios institucijos žinios ar leidimo, vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus (pvz.: tam tikru laiku būti namuose, atlyginti padarytą žalą, pradėti dirbti, mokytis, nevartoti psichotropinių medžiagų, gydytis nuo alkoholizmo ar kitų ligų ar neatlygintinai dirbti jei nuteistasis sutinka) ir laikytis teismo nustatytų draudimų (pvz.: draudimai lankytis tam tikrose vietose (sporto varžybose, darželiuose), bendrauti su tam tikrais asmenimis, turėti, saugoti, naudotis ar įgyti tam tikrus daiktus (ginklai)) (Abramavičius *et al.* 2004, p. 289-290). Įpareigojimai ir apribojimai (gali būti ir baudžiamojo poveikio priemonės) dažniausiai yra skiriami atsižvelgus į prokuroro ar kitų baudžiamojo proceso šalių prašymus ir teismas, sutikdamas, kad tai gali turėti teigiamos įtakos nuteistajam, gali jas paskirti. Jei asmuo vengia atlikti laisvės apribojimo bausmę,

jam gali papildomai paskiriamos baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės, arba bausmė pakeičiama į arešto bausmę pagal BK 49 ir 65 str (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 48 str. 2000) Asmuo turi būti kas tam tikrą laiką patikrinamas ir prižiūrimas, ar laikosi teismo nurodymų. Lietuvoje ši bausmė taikoma dažnai, 2020 m. ji buvo pritaikyta 4074 asmenims. Tai reiškia, kad tai yra antra pagal dažnumą taikoma bausmė. Ši bausmė yra įtvirtinta ir daugelio kitų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijos BK 53 str., turinio prasme įpareigojimai ir draudimai yra panašūs kaip ir Lietuvoje, tačiau ši bausmė gali būti taikoma ilgesniam laikotarpiui – nuo 2 mėn. iki 4 m., kaip pagrindinė bausmė už nesunkius ir vidutinio sunkumo nusikaltimus, o kaip papildoma bausmė – nuo 6 mėn. iki 2 m. už sunkius nusikaltimus ir kaip priemonė priverstiniam darbui arba įkalinimui. Atkreiptinas dėmesys į subjektus, kuriems nėra taikoma ši bausmė, tai kariuomenės tarnautojai, užsienio pilietybę turintys ar pilietybės neturintys asmenys bei asmenys, kurie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teritorijoje (The Criminal Code of The Russian Federation, 53 str., 1996). Laisvės apribojimas taip pat numatytas ir Lenkijos baudžiamajame kodekse (34 str.), skiriamas nuo 1 mėn. iki 12 mėn., sukuriama panašūs apribojimai kaip ir Lietuvoje, yra paskiriami teismo apribojimai ir draudimai, kurių nuteistasis privalo laikytis (The Penal Code of the Republic of Poland, 1997). Panašiai yra įtvirtinta ir Azerbaidžano BK 52 str. (Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, 1999), Kazachstano BK 44 str. nurodoma, kad laisvės apribojimas yra nuteistojo bandomasis laikotarpis, per kurį jis yra stebimas ir prižiūrimas atitinkamos probacijos institucijos, skiriamas nuo 1 iki 7 m., neizoliuojant asmens nuo visuomenės. (Penal Code of the Republic of Kazakhstan, 2014), o pavyzdžiui, Ispanijos BK nėra įvardintos konkrečios laisvės apribojimo bausmės, tačiau galima rasti atitikmenų – yra įtvirtintos tokios bausmės, kaip nuolatinė gyvenamoji vieta nuo 3 mėnesių ir 1 dienos iki 6 mėnesių ir nuolatinis atsekamumas, susisiekimas nuo 1 dienos iki 3 mėnesių (The Criminal Code of Spain, 2013). Užsienio valstybėse dažnai nuteistajam paskyrus laisvės apribojimo bausmę su juo dirbamas socialinis reabilitacinis darbas taikant įvairias nuteistojo pataisos programas (pažinimo įgūdžių formavimo, integracijos į visuomenę, emocijų ir pykčio valdymo, agresyvaus elgesio ir kitas programas) (Mackevičius, Rakštelis, 2010, p. 264). Lietuvoje ir užsienio šalyse laisvės apribojimo bausmė yra laikoma efektyvia už nesunkius ir apysunkius nusikaltimus taikoma bausmė, nes joje yra ir nubaudo, ir pataisymo elementų. Be to, ši bausmė yra ir ekonomiška, nes reikalauja mažiau resursų panaudojimo, nei įkalinimo įstaigose kalinčių asmenų išlaikymas.

4) **Areštas** (BK 49 str.) – tai trumpalaikis laisvės atėmimas, skiriamas teismo įstatymo numatytais atvejais, priskiriamas prie nuteistųjų laisvės apribojimo grupės. Lietuvoje už nusikaltimą gali būti skiriama nuo 15 iki 90 parų arešto, o už baudžiamąjį nusižengimą – nuo 10 iki 45 dienų. Ši bausmė nėra taikoma nėščioms moterims, ar asmenims auginantiems vaikus iki 3 metų, remiantis vaiko interesais. (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 49 str. 2000) Lietuvoje 2020 m. arešto bausmė buvo paskirta 2934 nuteistiesiems, tai yra ketvirta pagal dažnumą skiriama bausmė. Arešto bausmė atlieka įbauginimo, išpėjamąją funkciją tiems asmenims, kurie yra linkę nusikalsti, nes tokiu būdu yra parodoma, kas lauktų nuteistojo padarius sunkesnę nusikalstamą veiką. Tačiau resocializacijos tikslų ši bausmė savo turiniu pilnai užtikrinti negali, toks trumpas laisvės atėmimo laikas nepadarys didelės įtakos nuteistojo asmenybei. Tai įrodo ir BVK 57 str. 3 d., kurioje nustatyta, kad areštą atliekančių nuteistųjų bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas neorganizuojamas, išskyrus nepilnamečiams asmenims. Nors yra ir nuomonių, jog arešto bausmė yra efektyvi ir atgrasanti, tačiau tarptautinės rekomendacijos siūlo vengti taikyti trumpalaikį įkalinimą, pataria rinktis su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes – pabrėžiami neigiami trumpalaikio įkalinimo padariniai (Čepas, Sakalauskas, 2009, p. 7-8). Konkrečiau tai Europos Tarybos komiteto rezoliucijoje (73)17 „Dėl trumpalaikio įkalinimo taikymo pilnamečiams nusikaltėliams“ yra rašoma, kad pažeidėjams pritaikant trumpas bausmes, kyla rizika, kad nusikaltimų tik padaugės, dėl to valstybės narės turėtų riboti trumpalaikio laisvės atėmimo taikymą. (Resolution (73) 17 on the short-term treatment of adult offenders. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 1973 at the 220th meeting of the Ministers Deputies) Tačiau arešto bausmė, kaip trumpalaikis laisvės atėmimas, yra taikoma ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų užsienio valstybių. Pavyzdžiui, Estijos BK 48 str. yra numatyta, kad už nusižengimą teismas gali skirti areštą iki 30 d. laikotarpiui (Criminal Code of the Republic of Estonia, 48 str. 2001). Tuo tarpu Latvija 2012 m. šią bausmę iš savo BK pašalino (Criminal Law of the Republic of Latvia, 1998). Portugalijos BK kodekse atskirai arešto bausmė nėra įvardinta, tačiau 41 str. yra įtvirtinta, kad minimali laisvės atėmimo bausmė yra 1 mėnesis, o tai reiškia, kad yra skiriamas ir trumpalaikis laisvės atėmimas, o 45 str. nurodoma, kad jei laisvės atėmimo bausmė nuteistajam buvo skirta ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui, tai bausmė gali būti atliekama savaitgaliais (The Portuguese Penal Code, 2006). Bet Vokietijos Federacija, atvirkščiai, savo BK 47 str. yra nurodžiusi, kad teismai turėtų vengti taikyti trumpesnes nei 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmes ir jas taikytų tik esant išimtiniais atvejais (Čepas, Sakalauskas, 2009, p. 20). Taigi vertinant arešto bausmės taikymą Lietuvoje ir

užsienio šalyse, išryškėjo tokia tendencija, kad nors kai kurios valstybės neatsisako šios bausmės, tačiau kai kurios valstybės yra padariusios išvadas, kad trumpalaikis įkalinimas neduoda teigiamos naudos nuteistajam, o sukelia daugiau žalos. Be to, tokia bausmės trukmė neužtikrina resocializacijos tikslo įgyvendinimo, dėl to šalys vadovaudamosios jau minėta Europos Tarybos komiteto rezoliucija (73)17 vengia skirti trumpalaikį laisvės atėmimą arba išvis tokios bausmės savo įstatymuose neįtvirtina.

5) terminuotas laisvės atėmimas (BK 50 str.) reiškia įkalinimą, kuris gali būti taikomas nuteistajam nuo 3 mėn. iki 20 m. pagal tai, kokią nusikalstamą veiką padarė asmuo, o jeigu asmuo, neatlikęs iki galo paskirtos bausmės, padarė kitą nusikalstamą veiką, tai pagal BK 64 str. subendrinus bausmes gali būti paskirta ir 25 m. laisvės atėmimo bausmė, teismas šią bausmę skiria baudžiamojo įstatymo numatytais atvejais (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 50 str. 2000). Terminuota laisvės atėmimo bausmė skiriama tik už nusikaltimus, šia bausme nuteistasis asmuo yra tam tikram laikui izoliuojamas nuo visuomenės tam skirtose patalpose ar įkalinimo įstaigose. Paskyręs terminuotą laisvės atėmimą, teismas įvertinęs konkrečią situaciją ir nusprendęs, kad bausmės tikslai gali būti įgyvendinti ir be laisvės atėmimo, remdamasis BK 75 str., gali taikyti paskirtos bausmės vykdymo atidėjimą ir paskirti kokias nors baudžiamojo poveikio priemones. Pažymėtina, kad bausmės vykdymo atidėjimas nėra bausmės rūšis, tai sąlyginio atleidimo nuo bausmės forma, bausmės individualizavimo proceso dalis (Piesliakas, 2008, p. 9). Šioje vietoje atsiranda problematiškumas – BK 55 str. yra sakoma, kad teisiant asmenį pirmą kartą už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį nusikaltimą, teismas skiria bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu, o jei nusprendžia skirti tokią bausmę, tai privalo motyvuoti, kodėl taip nusprendė, tuo tarpu BK 75 str. yra nurodyta, kad atidedama gali būti tik laisvės atėmimo bausmė. (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 55str., 75 str., 2000) Todėl teismai tokiems asmenims, padariusiems nusikaltimą pirmą kartą, vis tiek linksta taikyti laisvės atėmimo bausmę tam, kad galėtų ją iš karto atidėti. Kyla klausimas, kodėl atidedama gali būti tik ši bausmė, o kitos ne tokios griežtos bausmės negali. V. Piesliakas teigia, kad tokia teismų praktika negali būti vertinama teigiamai, taip yra iškraipoma praktika bei pripažįsta, kad nelogiška yra tai, kad galima atidėti griežčiausią bausmę, o švelnesnių – baudos, arešto, negalima (Piesliakas, 2008, p. 9). Sutinkant su šia nuomone, galima būtų sakyti, jog tokia praktika taip pat iškraipo ir laisvės atėmimu nuteistų asmenų Lietuvoje statistiką, o būtent šis skaičius ir yra Lietuvos probleminė vieta, nes nors jau seniai nebeprisklausome Sovietų Sąjungai ir teigiame, kad Lietuvoje už nesunkius teisės pažeidimus teikiama pirmenybė bausmėms, kurios nėra susijusios su laisvės atėmimu, kad esant galimybei bausmės tikslų

siekama kitomis priemonėmis, tačiau baudžiamoji politika vis tiek yra griežta, palyginus su kitomis šalimis. Tai rodo laisvės atėmimo bausmė nuteistų asmenų skaičius. 2020 m. jis siekė 3389 asmenis ir nors, lyginant su praėjusiais dvejais metais, šis skaičius žymiai sumažėjo. Remiantis „World Prison Brief“ duomenimis³, pagal įkalintų asmenų skaičių 100 000 gyventojų, Lietuva kaip ir ankstesniais metais užima 5 vietą Europoje (įkalintų asmenų skaičiumi Lietuvą lenkia tik Rusija, Baltarusija, Turkija ir Sakartvelas) ir pirmauja Europos Sąjungoje (Lietuvos teismų veiklos rezultatai, 2020). G. Sakalauskas kartu su F. Dunkel yra nustatę, kad Europoje, reali laisvės atėmimo bausmė yra taikoma labai skirtingai, skiriasi jos taikymo dažnumas ir trukmė, o tai priklauso nuo įvairių veiksnių, kuriems sudėtinga daryti vienkryptę įtaką, net ir žiūrint į gerus (vakarų Europos šalių) pavyzdžius, nes būtent jie parodo, kad retesnės ir trumpesnės laisvės atėmimo bausmės, dažnesnis lygtinio paleidimo taikymas yra veiksmingesnis ir nesukuria „nebaudžiamumo atmosferos“, kaip vis dar dažnai teigia Lietuvos teismai, o kaip tik įgyvendina laisvės atėmimo kaip *ultima ratio* (paskutinės priemonės) principą, kuris jau yra paremtas tyrimais ir tarptautiniais standartais (Dunkel, Sakalauskas, 2017, p. 113). Laisvės atėmimo bausmės savo baudžiamuosiuose įstatymuose yra įtvirtinusios visos pasaulio valstybės, net ir Vatikanas, kuris yra mažiausia valstybė pasaulyje, tačiau dažnai susiduria su kišenvagystėmis. Visos valstybės šia bausme tikisi išspręsti nusikalstamumo problemas ir siekia, kad nusikalstamieji grįžtų į visuomenę nebusikalstamais. Terminuotas laisvės atėmimas kaip bausmė turi atlikti visus jam paskirtus tikslus: įgyvendinti teisingumo principą, įbauginti asmenį, taip sulaikant jį nuo nusikalstamų veikų darymo, ir nubausti, atimant galimybę daryti nusikaltimus toliau, o svarbiausia individualioji prevencija – reabilituoti, resocializuoti nuteistą, kad išėjus į laisvę, asmenys geriau integruotųsi visuomenėje. Siekdami užtikrinti bausmės tikslą paveikti asmenį, kad jis nebusikalstamų ir laikytųsi įstatymų BVK yra nustatytos laisvės atėmimo nuteistų asmenų patalpos priemonės, tai yra režimas (BVK 112-124 str.), darbas (BVK 125-135 str.), socialinė reabilitacija (BVK 136-146 str.) ir bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas (BVK 147-150str.) Pagrindiniai socialinės reabilitacijos tikslai, veiksmai ir priemonės yra nustatytos BVK 137 str. Jame nustatoma, kad nuteistųjų socialinės reabilitacijos tikslai yra: 1) mažinti nuteistųjų nusikalstamo elgesio riziką; 2) motyvuoti nuteistuosius ir ugdyti jų gebėjimus socialiai reabilituotis, taip pat savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis; 3) užtikrinti nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, nukentėjusio asmens ir nuteistojo sutaikinimą (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 137 str. 2002). Siekiant juos įgyvendinti yra

³ <http://www.prisonstudies.org/>

taikomos nuteistųjų socialinių įgūdžių lavinimo ir pozityvaus užimtumo priemonės, teikiama pagalba nuteistiesiems sprendžiant asmenines ir socialines problemas, psichologinė pagalba, atliekama individuali ar grupinė psichologinė terapija, taikomos paskatinimo priemonės ir nuobaudos, taip pat kitos priemonės, kurių įgyvendinimas padėtų nuteistiesiems socialiai reabilituotis, nuteistieji intensyviai rengiami lygtiniam paleidimui iš pataisos įstaigų (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2002). Europos Tarybos (toliau ET) rekomendacijoje Nr. R(2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, nustatyta, kad „gyvenimas kalinimo įstaigoje turėtų kiek įmanoma labiau priartėti prie pozityvių gyvenimo visuomenėje aspektų“, kad „visas kalinimas turėtų vykti taip, kad asmenys, kuriems buvo apribota laisvė, galėtų lengviau integruotis į laisvą visuomenę“, kad „įkalinimas jau pats savaime kaip laisvės atėmimas, yra bausmė, todėl režimas nuteistiesiems kaliniams neturi didinti kalinių kančių, būdingų įkalinimo metu“ ir kad „kuo greičiau po atvykimo, turi būti parengti pranešimai apie nuteistų kalinių asmeninę situaciją, kiekvieno iš jų bausmės atlikimo planai ir jų paleidimo rengimo strategija.“ (ET Ministrų Komiteto Rekomendacija NR. R(2006)2). Kitoje ET Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Nr. R(92)16 „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“ yra įtvirtinta, kad visuomenės sankcijos ir priemonės turi būti vykdomos tokiu būdu, kad taptų kuo naudingesnėmis pažeidėjui, jos turi siekti padėti asmeniui gerinti socialinius įgūdžius ir prisidėti prie jo prisitaikymo visuomenėje, o to yra siekiama nuteistojo priežiūra ir kontrole. (ET Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. R(92)16, 55 taisyklė) Teoriškai laisvės atėmimu nubaustų asmenų resocializacijos ir kitų bausmės tikslų įgyvendinimu susijusiuose įstatymų normose viskas atrodo įgyvendinta pilna apimtimi. Tačiau praktikoje kalinių užimtumo rodikliai Lietuvoje yra labai žemi. Kalėjimų departamento socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitos duomenimis nuo 2004 m. dirbančiųjų dalis padidėjo tik labai nežymiai: 2019 m. pradžioje gamybinį darbą dirbo tik 27,1 proc. laisvės atėmimu nuteistų asmenų, 13,7 proc. dirbo ūkio darbus, dar 35,4 proc. mokėsi, tiek pat buvo visiškai neužimti – tokia darbine veikla užimtų kalinių dalis yra viena mažiausių Europoje, ir nors per pastaruosius metus situacija gerėjo, tačiau atkreipiamas dėmesys, kad vienas dirbantis asmuo, nebūtinai dirba visą darbo dieną (Sakalauskas *et al.*, 2020, p. 118). Pavyzdžiui, Švedijoje asmenims, kurie yra neištraukti į darbą, sudaromos galimybės užsiimti amatu, meninio, kūrybinio pobūdžio veikla bei yra suteikiamos konsultacijos ir priemonės (Usik, 2010, p. 347). Pažvelgus į situaciją Lietuvoje – nors ir yra suteikiamos teisės užsiimti kūrybine veikla, tačiau pataisos įstaigoms nėra įpareigojimo sudaryti sąlygas nuteistiesiems, tai reiškia, kad nuteistieji turi teisę užsiimti menine, kūrybine ar moksline veikla, tačiau įstaiga neprivalo

užtikrinti sąlygų ir nuteistasis tokiu atveju pats turėtų tuo pasirūpinti. Tuo tarpu Danijoje nuteistųjų įdarbinimas yra akcentuojamas per darbo įgūdžių ugdymą, o ne nuteistųjų darbo jėgos išnaudojimą, taip siekiant kalinius geriau paruošti gyvenimui laisvėje, be to, nuteistiesiems yra suteikiamos laikinos išvykos kas tris savaites ir pavyzdžiui į gimtadienius, vestuves ar laidotuves, užtikrinamas lankstus nuteistųjų lankymas, 2-3 kartus per savaitę ar net kasdien, jei lankoma ne darbo valandomis, taip sudarant sąlygas dažniau matytis su artimaisiais (Rentzmanas, 1996, p. 62). Lietuvoje yra leidžiami trumpalaikiai iki 3 val. pasimatymai arba ilgi iki 1 paros, pagal tai kokiai grupei priklauso nuteistieji gali būti leidžiami: paprastajai – per 2 mėn. 1 ilgalaikis ir 1 trumpalaikis, lengvajai – per 2 mėn. 2 ilgalaikiai ir 2 trumpalaikiai, drausmės – per 4 mėn. 1 trumpalaikis (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 94 str. 2002). Akivaizdu, kad Lietuvoje lyginant su Skandinavijos šalimis resocializacijos įgyvendinimo būdai, norint padidinti reintegracijos visuomenėje veiksmingumą, galėtų būti vykdomi geriau ir kad yra reikalingi tam tikri sistemos pokyčiai.

6) laisvės atėmimas iki gyvos galvos (BK 51 str.) – pati griežčiausia bausmė įtvirtinta mūsų baudžiamajame įstatyme, skiriama teismo. Priskiriama prie nuteistųjų laisvę ribojančių bausmių grupės, asmuo yra izoliuojamas nuo visuomenės neribotam laikui. Skiriama tik už sunkius ar labai sunkius nusikaltimus įtvirtintus BK 99 (genocidas), 100 (tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis), 101 (tarptautinės humanitarinės teisės asmenų žudymas), 110 (agresija), 111 (draudžiama karo ataka), 114 (valstybės perversmas), 115 (Kėsinimasis į LR Prezidento gyvybę), 116 (Kėsinimasis į kitos valstybės ar tarptautinės viešosios organizacijos atstovo gyvybę), 129 (nužudymas), 249 (nusikalstamas susivienijimas), 249¹ (grupių, kurių tikslas – daryti teroristinius nusikaltimus, kūrimas ir veikla), 250 (teroro aktas), 251 (orlaivio, laivo ar kt. viešojo ar krovinio transporto priemonės ar stacionarios platformos kontinentiniame šelfe užgrobimas), 251¹ (piratavimas) straipsniuose, iš viso 14 nusikalstamų veikų, už kurias gali būti skiriama ši bausmė. BVK 165 str. yra numatyta, kad ši bausmė yra atliekama kalėjimuose, atlikus 10 m. bausmės, atsižvelgus į nuteistojo elgesį esant kalėjimo administracijos teikimui, Kalėjimų departamento direktoriaus sprendimu asmuo gali būti perkeltas į švelnesnio režimo įkalinimo įstaigą – pataisos namus, tačiau jei asmuo kelia pavojų aplinkiniams, jis gali būti grąžintas atgal į kalėjimą ir tik po 5 m. vėl galėtų būti perkeliamas atgal (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 165 str., 2002). Laisvės atėmimas iki gyvos galvos nebūtinai reiškia, kad žmogus iki gyvenimo galo atpirkinės savo kaltę. Anksčiau šią bausmę buvo galima švelninti tik dviem pagrindais – amnestijos (BK 78 str.) ir malonės (BK 79 str.). Bet 2017 m. gegužės 23 d. Lietuvai

pralaimėjus bylą Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau – EŽTT), prieš įkalinimu iki gyvos galvos nuteistus pareiškėjus – Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą, EŽTT nustatė kankinimą uždraudžiančio Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 3 straipsnio pažeidimą dėl to, kad Lietuvos teisėje nuteistiesiems iki gyvos galvos nėra užtikrinama veiksminga galimybė kreiptis dėl bausmės sušvelninimo. Teismas pasakė, kad „net tie labiausiai pasibjaurėtinus ir baisiausius nusikaltimus įvykdę asmenys vis tiek išsaugo savo esminį žmogiškumą ir gebėjimą keistis. Nors jų laisvės atėmimo bausmės yra ilgos ir pelnytos, jie išsaugo teisę turėti viltį, kad vieną dieną jie išpirks savo kaltes. Šios vilties iš jų negalima visai atimti. Atėmus iš jų viltį, būtų paneigtas esminis jų žmogiškumo aspektas, ir tai prilygtų pažeminimui“ (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. gegužės 23d. sprendimas). Taigi kaip rezultatas buvo pakeista BK 51 str. 2 d., kurioje šiuo metu yra nustatyta, kad asmeniui atlikus 20 m. laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, bausmę vykdančios institucijos teikimu gali būti kreipiamasi į teismą dėl šios bausmės pakeitimo į terminuoto laisvės atėmimo bausmę, o teismui įvertinus nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, jo elgesį, atliktos bausmės poveikį, žalos atlyginimo faktą, ir nusprendus pakeisti šią bausmę, terminas į kurį keičia negali būti trumpesnis nei 5 m. ir ilgesnis nei 10m., tačiau jei nuteistasis laisvės atėmimu iki gyvos galvos bausmės atlikimo metu padaro naują tyčinį nusikaltimą, tai 20 metų terminas bus skaičiuojamas nuo naujai padarytos veikos dienos (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 51 str. 2 d. 2000). Lietuvoje 2020 m. iki gyvos galvos įkalinimų asmenų skaičius buvo 107 asmenys, dar 50 asmenų yra nuteisti nuo 20-25 m. laisvės atėmimo bausmėmis. (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos...,2020). Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau – CPT) 25-oje bendrojoje ataskaitoje aptarė, kad daugelis valstybių, kuriose yra taikoma laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, yra numačiusios 20-30 metų bausmės laikotarpį. Jungtinėje Karalystėje tokio tipo minimalus laikotarpis numatytas nėra, teismas skirdamas bausmę šį terminą nustato pats, kitose šalyse (Lietuvoje, Bulgarijoje, Maltoje, Olandijoje, už tam tikras nusikalstamas veikas ir Vengrijoje, Slovakijoje ir Turkijoje) iki gyvos galvos nuteistų kalinių lygtinio paleidimo sistemos nėra, kas iš tikrųjų tiesiogine prasme ir reikštų įkalinimą visam gyvenimui. (Europos komitetas prieš kankinimą..., 2016) Tuo tarpu kai kurios valstybės (pvz.: Andora, Bosnija ir Hercegovina, Kroatija, Juodkalnija, Portugalija, San Marinas, Serbija, Slovėnija ir Ispanija) savo baudžiamuosiuose įstatymuose tokios bausmės numačiusios nėra, už sunkiausių nusikaltimus jos yra numačiusios ilgalaikio atėmimo bausmės įprastai nuo 20-40 m., o kai kurios šalys (Islandija, Lichtenšteinas) nors ir yra įtvirtinusios

šià bausmę, taèiau dar niekada jos neskyrė nuteistiesiems (Europos komitetas prieš kankinimà..., 2016). ET Rekomencijoje Rec (2003) 23 „Dėl kalėjimų administracijų darbo su nuteistaisiais iki gyvos galvos ir kitais ilgam terminui nuteistais kaliniais“ atkreiptas dėmesys į ilgo įkalinimo žalingą poveikį nuteistajam, dėl ko Rekomencijoje išryškintas bausmės individualizavimo principo svarbumas – „kiekviena kalėjimo iki gyvos galvos bausmė turi remtis individualiu bausmės atlikimo planu, parengtu atsižvelgiant į kalinio poreikius ir rizikos veiksnius“, taip pat akcentuojami ir kiti principai: normalumo – iki gyvos galvos nuteistiesiems turėtų būti tik tokie apribojimai, kurie yra būtini užtikrinant saugumą; atsakingumo – tokiems kaliniams turi būti suteikiama galimybė imtis asmeninės atsakomybės kasdieniame kalėjimo gyvenime, įskaitant bausmės atlikimo plano sudarymą; neatskyrimo principas – jie neturėtų būti atskiriami nuo kitų kalinių, jiems turi būti leidžiama bendrauti su kitais kaliniais atsižvelgus į jų elgesį, pavojingumą; pažangumo principas – tokius kalinius reikia skatinti ir sudaryti galimybes siekti geresnių, švelnesnių kalinimo sąlygų (ET Ministrų Komiteto Rekomencija Rec (2003) 23, 2003). Lietuvoje iki gyvos galvos laisvės atėmimo bausmė nuteistiesiems yra taikomos BVK 167 str. numatytos poveikio priemonės – bendrasis ugdymas, profesinis mokymas bei darbas, bet tik jei jie patys to pageidauja (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 167 str., 2002). Atkreiptinas dėmesys, kad nuteistiesiems iki gyvos galvos yra naudojamas terminas, jog taikomos „poveikio priemonės“, o ne resocializacijos ar pataisos priemonės. Galima teigti, jog resocializacijos tikslas tokiems kaliniams nėra pagrindinis siekis, nors didelio skirtumo tarp šių priemonių ir nėra. Lietuvoje iki gyvos galvos nuteisti kaliniai tam tikrą laikotarpį yra izoliuojami nuo kitų kalinių neatsižvelgiant į jų asmeninę charakteristiką. Taip pat yra ir Čekijoje bei Slovakijoje, kaliniai privalo tam tikrą laikotarpį (nuo 10 iki 15 metų) bausmę atlikti atskirame būryje, ir tik po to gali būti perkelti į paprastą įkalinimo įstaigos būrį, kur gali bendrauti su kitais nuteistaisiais, tad šiuo aspektu Rekomencija šios šalys vadovaujasi tik iš dalies (Europos komitetas prieš kankinimà..., 2016). Iš esmės ši bausmė yra taikoma tik už ypatingai sunkius nusikaltimus ir jos taikymu turi būti siekiama visų BK 41 str. įtvirtintų bausmės tikslų, tačiau žiūrint į tai, kas buvo išdėstyta, yra matyti, kad resocializacijos šia bausme praktiškai nėra siekiama, ypač pradėjus atlikinėti bausmę. Tik praėjus 20 m. yra pradėdama mąstyti apie tai, kad nuteistasis turi galimybę išeiti į laisvę ir reikalinga skubi resocializacija, tačiau ją sunku suteikti, nes praleidus tiek laiko įkalinimo įstaigoje yra sudėtinga grįžti į visuomenę. Taigi rehabilitacijos tikslo įgyvendinimas yra sunkiai įgyvendinamas skiriant tokią bausmę, tačiau ir labai svarbus, nes būtent gerai

besielgiantys, neturintys nuobaudų, „pasitaisę“ bei nebepavojingi asmenys yra tie, kurie praėjus 20 m. įkalinimo, turi vilties grįžti į visuomenę, šeimas ir gyvenimą.

7) Bausmė, kuri nėra įtvirtinta Lietuvos BK, tačiau vis dar yra taikoma, kai kuriose užsienio šalių valstybėse, dėl ko ir yra nagrinėjama šiame darbe, tai **mirties bausmė**. R. Drakšas šią bausmę apibrėžė taip: „bausmės rūšis, pasireiškianti prievartiniu gyvybės atėmimu nusikaltėliui, kuri gali būti paskirta tik teismo nuosprendžiu ir tik baudžiamojo įstatymo numatytais atvejais (Drakšas, 2002, p. 24). Lietuvoje paskutinį kartą mirties bausmė buvo įvykdyta 1995 m. Lukiškių kalėjime. 1998 m. gruodžio 9 d. Konstitucinis Teismas (toliau – KT) konstatavo, kad Baudžiamajame kodekse už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis numatyta mirties bausmė prieštarauja Konstitucijos nuostatoms, taip aiškiai įtvirtindamas, kad mirties bausmė yra už teisės ribų (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Be išimties, visos ES šalys šią bausmę iš savo baudžiamųjų įstatymų yra panaikinusios. EŽTK protokole Nr. 6 yra nustatyta, kad visos ET narės privalo panaikinti mirties bausmę, vienintelė išlyga šiai nuostatai yra karo metas, tada valstybė turi teisę savo įstatymuose numatyti mirties bausmę už veiksmus karo arba neišvengiamo pavojaus kilti karui metu (EŽTK Protokolas Nr. 6..., 1983). Nors šiais laikais ir yra kovojama už humaniškas sąlygas kaliniams, racionalias, ne žiaurias ar kankinančias bausmes ir mirties bausmės panaikinimą visame pasaulyje, deja vis dar yra daug šalių, kurios savo įstatymuose yra numačiusios mirties bausmę. Europos Parlamento oficialiame puslapyje yra pateikiami duomenys, jog 2019 m. mirties bausmę yra panaikinusios 142 valstybės, o ją vis dar taiko 56 valstybės. Šiose valstybėse tais metais buvo užregistruotos 657 egzekucijos (apie Kinijoje įvykdytas egzekucijas duomenų nėra, bet numanoma, kad daugiau nei 1000, tai yra slapta informacija), 86 proc. visų užfiksuotų egzekucijų buvo įvykdytos – Irane, Saudo Arabijoje, Irake, Egipte, tuo tarpu net 4/5 Afrikos valstybių jau yra panaikinusios mirties bausmę arba jų nevykdo, o Azijoje, arabų pusiasalyje ir JAV yra didelis pasipriešinimas šios bausmės taikymui (Mirties bausmė Europoje ir pasaulyje..., 2020). JAV šiuo metu iš 50 valstijų mirties bausmė vis dar yra vykdoma 24-iose iš jų, o dar 3-ose valstijose yra moratoriumas, valstijos vis dar įtvirtinusios mirties bausmę, bet jos nevykdo (Death penalty information center). JAV sociologas, teisininkas, penologas D. Garlandas nagrinėjo, kodėl JAV vis dar yra išimtis taikydama mirties bausmę, ir šiais laikais vienas iš argumentų yra tas, kad JAV didelė dalis valstijų į mirties bausmę žiūri pagarbiai, o kai kurios valstybės, tokios kaip Mičiganas ir Vinskonsinas mirties bausmę panaikino XIX a. vidury, dar anksčiau nei tai buvo padaryta Vakarų Europoje. Tačiau šiai dienai didelė dalis valstijų vis dar taiko šią bausmę. Jis tokį JAV pasirinkimą aiškina maišydamas

pastebėjimus apie politinę struktūrą, patirtį rasinę istoriją, kad amerikietišškai visuomenei patinka drama ir intrigos, susijusios su mirties bausmės skyrimu reaguojant į smurtinius nusikaltimus, nors Aukščiausiajam Teisme ir kyla dvejonų dėl šios bausmės taikymo (Steiker, 2013 p. 359). Taigi pasak D. Garlando, nesuprantant unikalios Amerikos politinės kultūros, centralizuota valstybė, kuriai trūksta solidarumo lyginant su daugeliu Europos valstybių, sunku būtų paaiškinti mirties bausmės taikymo tęsimą ir patrauklumą JAV, mirties bausmę apibūdina kaip „savitą instituciją“, kurios taikymą šiuolaikiniame pasaulyje galima paaiškinti tik per istorinę valstybės prizmę (Schartmueller, 2015, p. 15-16). R. Drakšas teigia, kad valstybės, nusprendusios palikti mirties bausmę savo įstatymuose, šiai bausmei yra iškėlusios tokius tikslus, kaip asmens sulaikymas nuo nusikalstamų veikų darymo, galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas atėmimo ir nubaudimo (Drakšas, 2002, p. 25). Mirties bausmės tikslai tarptautiniu mastu visur yra vienodi – įbauginti asmenis be to labai gerai atskleidžia, į kokią baudžiamosios politikos kryptį linksta valstybės.

Įvertinus atskirų bausmių rūšių atliekamas funkcijas, pastebima, kad bausme daugumoje šiuolaikinių valstybių yra siekiama ne tik įbauginti ar nubausti nusikaltusįjį asmenį, bet ir įgyvendinti bendrąją bei specialiąją prevenciją, o svarbiausia užtikrinti nusikalstamai besielgiančio asmens reabilitaciją ir socialinio teisingumo atkūrimą.

2.2 Bausmės tikslų pritaikymas skiriant bausmes ir auklėjamojo poveikio priemones nepilnamečiams asmenims

Nepilnamečių asmenų nusikalstamumas yra dažnas reiškinys visame pasaulyje, dažniausiai siejamas su nesubrendusiu, maištingu, siekio viską išbandyti elgesiu, vėjavaikišku nerūpestingumu. Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėse (Rijado gairės) yra pasakyta, kad „jaunatviškas elgesys, kuris nepaklūsta visuotinėms socialinėms normoms ir vertybėms, dažnai yra sudedamoji brendimo ir augimo dalis ir daugelio asmenų turi tendenciją subrendus išnykti savaime“ (Rijado gairės, 1990). Todėl skiriant bausmes nepilnamečiams asmenims yra svarbu, kad bausmės būtų paskirtos taip, kad bausmė atitiktų savo tikslus. Lietuvoje nepilnametis yra apibrėžiamas kaip asmuo, kuris nėra sulaukęs 18 m., bet yra sulaukęs amžiaus, nuo kurio gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn (Abramavičius *et al.* 2004, p. 428). Bausmių tikslai nepilnamečiams – tie patys, kurie įtvirtinti BK 41 str., skyrimo taisyklės irgi tos pačios, bet papildomai nustatomos sąlygos, individualizuojant bausmę nepilnamečiams. Teismas turi teisę paskirti kelias suderintas tarpusavyje, bet ne daugiau nei 3 poveikio priemones. BK 13 str. yra nustatyta, kad asmuo atsako už

nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus, jei jam padarymo metu buvo suėję 16 m., o už tokias nusikalstamas veikas kaip: „nužudymą (129 str., sunkų sveikatos sutrikdymą (135 str.), išžaginimą (149 str.), seksualinį prievartavimą (150 str.), vagystę (178 str.), plėšimą (180 str.), turto prievartavimą (181 str.), turto sunaikinimą ar sugadinimą (187 str. 2 d.), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą (254 str.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitokį neteisėtą užvaldymą (263 str.), transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą (280 str. 2 d.)“ – nuo 14 m.; jei asmeniui padariusiam šias išvardytas nusikalstamas veikas nebuvo suėję 14 m., gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 13 str., 2000). BK 81 str. 2 d. yra nustatyta, kad asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 18 m., bet nebuvo 21 m. teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus ir kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendęs, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui, tokiam asmeniui taip pat taiko nepilnamečiams skirtas normas (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 81 str. 2 d. 2000). Tad skiriant bausmes nepilnamečiams asmenims ar jauniems suaugusiems iki 21 m., jei asmuo yra socialiai nebrandus, yra labai svarbu, kad asmeniui paskirta bausmė ar kitos poveikio priemonės būtų veiksmingos ir atitinkančios savo paskirtį.

Nepilnamečių asmenų baudžiamajai atsakomybei visame pasaulyje yra skiriamas didesnis dėmesys nei esant įprastiems atvejams. Ypatumai pasireiškia tuo, kad kiekvienu atveju skiriant bausmę turi būti atsižvelgiama į konkrečią situaciją, šiuo atveju nusikalstamą veiką būna padaręs nepilnametis asmuo. Todėl BK 80 str. yra įtvirtinta, kad nepilnamečių atsakomybės ypatumai yra skirti tam, kad būtų užtikrinta, jog atsakomybė atitiktų tokių asmenų amžių ir socialinę brandą, kad būtų apribota laisvės atėmimo bausmės taikymo galimybė, o auklėjamojo poveikio priemonių taikymas būtų dažnesnis, kad suderinus baudimą su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių pašalinimu, nepilnamečiui asmeniui būtų padedama keičiant gyvenimo būdą ir elgesį ir kad sulaikytų jį nuo naujų nusikalstamų veikų darymo (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). 2020 m. Lietuvoje buvo nuteisti 16 060 fiziniai asmenys, iš jų 464 buvo nepilnamečiai, 36 proc. nepilnamečių nuteisti už vagystę (BK 178 str.) (Lietuvos teismų veiklos rezultatai, 2020).

Nepilnamečiams gali būti taikomos tik BK 90 str. įtvirtintos bausmės:

1) viešieji darbai – bausmės turinys yra toks pat kaip ir suaugusiųjų asmenų, tik nepilnamečiams asmenims maksimalus šios bausmės laikas yra dvigubai mažesnis –

240 valandų. Atsiradus objektyvioms priežastims, dėl kurių nepilnametis negali atlikti jam paskirtų viešųjų darbų, teismas gali atleisti jį nuo šios bausmės taikydamas XI skyriuje numatytas vieną ar kelias auklėjamojo poveikio priemones;

2) bausmė – skiriama tik tokiam nepilnamečiui, kuris arba turi savo turto, arba yra dirbantis, bausmės dydžio režiai yra žymiai mažesni nei suaugusiems asmenims – gali būti skiriama nuo 5 iki 50 MGL (250-2 500 eurų) dydžio bausmė.

3) laisvės apribojimas – vidutinio griežtumo bausmė. Skiriant šią bausmę nepilnamečiui teismo nuožiūra ar baudžiamojo proceso dalyvių prašymu kartu gali būti skiriami ir BK nenumatyti draudimai ar įpareigojimai, jei tai turėtų teigiamos įtakos nepilnamečio elgesiui. Teismas bausmę vykdančios institucijos teikimu gali pakeisti intensyvią nuteistojo priežiūrą, auklėjamojo poveikio priemones ar kitus draudimus, įpareigojimus, o jei nepilnametis vengia atlikti bausmę, tai gali papildomai paskirti auklėjamojo poveikio priemonių, ir (ar) įpareigojimų, draudimų, o taip pat intensyvią priežiūrą arba bausmę pakeisti areštu. A. Drakšienė teigė, kad šios bausmės nepilnamečiams taikymo pagrindinis tikslas yra „siekis iš dalies užpildyti socialinės kontrolės vakuumą, kuriuo pasinaudojo nusikalstamas veikas padarę nepilnamečiai, ir nustatyti jų elgesio teisinę kontrolę, kuri padėtų nepilnamečiams teigiamai adaptuotis visuomenėje ir sulaikytų juos nedaryti naujų nusikalstamų veikų“. (Drakšienė, 2006, p. 44);

4) areštas – nepilnamečiui gali būti skiriama nuo 5 iki 45 dienų arešto, tačiau, kaip ir suaugusiems, šios bausmės skyrimas vertinamas neigiamai, nes taikant trumpalaikę bausmę, nėra užtikrinamas resocializacijos tikslas;

5) terminuotas laisvės atėmimas – maksimalus bausmės laikas nepilnamečiams asmenims iki 10 m. (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 90 str. 2000).

Galima sakyti, kad nepilnamečiai asmenys teigiama prasme turi tam tikrą privilegiją, visais atvejais taikant bausmes turi būti atsižvelgiama į aplinkybes, kokios sąlygos nulėmė tokius nepilnamečių veiksmus, o svarbiausia, kad visada yra siekiama išvengti laisvės atėmimo bausmės taikymo. Be šių ypatumų skiriant bausmes nepilnamečiams, kurie buvo atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, taip pat tiems, kuriems buvo atidėtas bausmės vykdymas ar kurie buvo lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų, gali būti taikomos ir BK 82 str. numatytos auklėjamojo pobūdžio priemonės:

1) išpėjimas – atsižvelgiama į asmenybę, ar supranta ir ar gailisi, gali būti taikomas ir su kitomis poveikio priemonėmis, turi būti raštu patvirtinta, kad asmuo

suprato šios poveikio priemonės esmę, suprato, kas jo laukia, jei toliau darys nusikalstamas veikas, tokia priemonė turėtų atgrasyti nepilnametį ateityje;

2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas – taikoma tik jei yra aišku, kad nepilnametis galės tai padaryti, nes baudžiamoji atsakomybė yra individuali;

3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai – skiriami tik nepilnamečiui sutikus, nuo 20 iki 100 val. sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose, kuriose darbas gali turėti auklėjamąjį pobūdį; negalima skirti, jeigu jis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą;

4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti – tik nepilnamečiui sutikus ir prisižadėjus klausyti ir tinkamai elgtis; skiriama nuo 6 mėn. iki 3m., bet ne ilgiau kaip vaikui sueis 18 m.;

5) elgesio apribojimas – griežtesnė poveikio priemonė, skiriama nuo 30 d. iki 3 mėn.; gali būti atimamos tam tikros teisės, lankytis renginiuose, bendrauti su konkrečiais asmenimis ir t.t., panašiai, kaip laisvės apribojimo bausmė, tik pritaikyta nepilnamečiams ar jauniems suaugusiems;

6) atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą – skiriama nuo 6 mėn. iki 3 m., bet ne ilgiau kaip vaikui sueis 18 m. Šią auklėjamojo poveikio priemonę būtų galima prilyginti laisvės atėmimui, tai griežčiausia priemonė, gali būti skiriama nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė arba kartu su įspėjimu ar turtinės žalos atlyginimu arba pašalinimu (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 82 str., 2000). BK 92 str. yra užtikrinimas nepilnamečiui paskirtos bausmės vykdymo atidėjimas: nuteistam nepilnamečiui paskirtą arešto bausmę teismas gali atidėti nuo 1 mėn. iki 9 mėn., skirdamas vietoj šios bausmės intensyvią priežiūrą; kartu gali paskirti ir jau minėtas auklėjamojo poveikio priemones; laisvės atėmimo bausmę už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus, arba nuteistam laisvės atėmimu ne daugiau kaip 5 m. už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, gali atidėti nuo 1 iki 3 m., jei teismas mano, kad ir be bausmės atlikimo bus pasiekti bausmės tikslai; o jei nepilnametis nuteistas daugiau nei 5 m. už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus (bet ne sunkius ar labai sunkius), tai teismas gali iš dalies atidėti bausmės vykdymą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 92 str. 2000). Be auklėjamojo pobūdžio priemonių, teismas nepilnamečiui gali paskirti ir baudžiamąjį poveikio priemonę –įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą 3-25 MGL dydžio. Bausmė skiriama taipogi tik tada, jei nepilnametis dirba ar turi savo turto.

Nepilnamečių baudžiamajai atsakomybei, skiriamoms bausmėms, bausmių tikslų realizavimui, ypač resocializacijai yra skiriamas didelis dėmesys ir tarptautiniuose teisės

aktuose. Pavyzdžiui, ET Rekomendacijoje Rec (2008)11 „Dėl Europos taisyklių nepilnamečiams teisės pažeidėjams, kuriems taikomos bausmės ar priemonės“ yra aiškiai apibrėžtos nepilnamečio (iki 18 m.) ir jauno pilnamečio (18-21 m.) sąvokos, yra rekomenduojama teikti prioritetą sankcijoms ir numatomos poveikio priemonės, kurios gali turėti edukacinį poveikį, o taip pat galinčios būti atkuriamuoju atsaku į tokių asmenų padarytus teisės pažeidimus; taikant sankcijas ar priemones negalima riboti nepilnamečių teisės naudotis edukacijos, profesinio lavinimo, fizinės ir psichinės sveikatos priežiūros, saugumo ir socialinės apsaugos paslaugomis, jos turi būti vykdomos tokiu būdu, kad turėtų didžiausią prasmingą poveikį nepilnamečiams, jauniems pilnamečiams ir prisidėtų prie jų švietimo bei socialinių įgūdžių stiprinimo, o laisvės atėmimo bausmė gali būti skiriama tik kaip kraštutinė priemonė, be to, yra skatinamos mediacijos arba kitos atkuriamosios priemonės visais atvejais, kai tai yra susiję su nepilnamečiais asmenimis (ET Rekomendacija Rec (2008)11, 2008). Pekino taisyklėse yra atkreipiamas dėmesys į nepilnamečių teisę į privatų gyvenimą, siekiant išvengti žalos, kurią jis patirtų dėl netinkamo viešumo (Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių..., 1985). Iš principo visos valstybės sutinka, kad nepilnamečiai vaikai ir jauni pilnamečiai negali visiškai atsakyti, nes jie nėra pasiekę moralinės, psichologinės brandos. Jiems skiriamos bausmės turi būti kitokios nei suaugusiems, bei konkrečiai pritaikomi būtent jiems, bet atitikti BK 41 str. nustatytus bausmės tikslus. Daugumoje valstybių, ypač Europos Sąjungos narių nepilnamečių atsakomybės amžius yra toks pats kaip ir Lietuvoje, tačiau yra ir tokių valstybių, kurios nesivadovauja rekomendacijomis ir yra numačiusios kitokias atsakomybės taikymo amžiaus ribas. Dažniausiai baudžiamosios atsakomybės taikymo pradžia yra 14 m. arba 13 m. (Prancūzijoje), 12 m. (Olandijoje, Turkijoje), Anglijoje ir Velse bei Airijoje – nuo 10 m., Švedijoje nuo 15 m. (Jehlas *et al.*, 2008, p. 238). Australijoje vaikai iki 10 m. neatsako už nusikalstamas veikas, o nuo 10-14 m. atsakyti gali, jeigu supranta, kad jo elgesys yra netinkamas (Criminal Code Act of Australia, 1995). Kadangi, laisvės atėmimas nepilnamečiams gali būti taikomas tik išskirtiniais atvejais, tai siekiant sumažinti laisvės atėmimo sukeliama žalą tokiam jaunam žmogui, Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos (Havanos) taisyklėse yra nustatytos rekomendacijos: įstaigos turi būti tokios, kad nepilnamečiai galėtų lengviau bendrauti su savo šeimomis; įstaigos dizainas, aplinka turėtų atitikti gyvenamosios vietos reabilitacinius tikslus, ypač atsižvelgta į nepilnamečių privatumo poreikį, palankias galimybes bendrauti su panašiais į save, fizinį lavinimą ir laisvalaikio užsiėmimus, užtikrinamos sąlygos mokytis ar net dirbti, poilsio laikas, leidimas praktikuoti religinius įsitikinimus, medicininės pagalbos užtikrinimas, o svarbiausia naudingas rengimas,

skirtas padėti jiems grįžti į visuomenę, šeimos gyvenimą, mokymosi įstaigą ar darbovietę išėjus į laisvę (Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė..., 1990).

Taigi vertinant bausmės tikslų ypatumus skiriant bausmes nepilnamečiams, tiek Lietuvos, tiek tarptautiniuose teisės aktuose galima pastebėti, kad valstybės yra linkusios sutikti su tuo, kad nepilnamečiai ir jauni pilnamečiai, nepasiekę socialinės brandos turi būti išskiriami iš bendros suaugusiems asmenims taikomos sistemos, tik tokiu būdu galima siekti bausmės tikslų įgyvendinimo.

2.3 Bausmės tikslų pritaikymas skiriant bausmes juridiniams asmenims

Juridinis asmuo taip pat yra baudžiamosios atsakomybės subjektas. Civilinio kodekso (toliau – CK) 2.33 str. pateiktoje juridinio asmens sąvokoje – „juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme“ yra atskleista, jog toks asmuo yra teisinių santykių dalyvis, nors tai yra išvestinis subjektas, jo veiksmai yra neatsiejami nuo fizinių asmenų, todėl juridinis asmuo gali būti atsakingas už savo veiksmus ne tik civiline, bet ir baudžiamąja atsakomybe (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2.33 str., 2000). Juridiniams asmenims skiriamų bausmių tikslai yra tokie patys kaip ir fizinių asmenų, būtent dėl to jiems skiriamos bausmės yra konkrečiai pritaikomos šiam subjektui, nes šių bausmių kitoniškumas užtikrina bausmės tikslų įgyvendinimą. Taigi Lietuvoje juridiniams asmenims yra skiriamas individualus reglamentavimas, jam gali būti taikomos tik BK 43 str. įtvirtintos bausmės, t. y.:

1) Bauda – juridiniam asmeniui nustatoma nuo 200 iki 100 000 MGL (10 000-5 000 000 eurų) dydžio bauda. Skiriami baudos dydžiai yra žymiai didesni nei nustatyti fiziniams asmenims. Juridiniai asmenys įprastai yra pelno siekiančios organizacijos, turinčios didesnius finansinius resursus ir nusikalstamas veikas neretai daro siekiant gauti turtinės naudos. Todėl baudos bausmės taikymu juridiniams asmenims yra siekiama: sulaikyti nuo nusikalstamų veikų darymo ir paveikti – tikėtina, kad tinkamai individualizuotos baudos skyrimas veiks juridinį asmenį teigiamai ir ateityje, jis nebus linkęs daryti nusikalstamų veikų bei paveiks prevenciškai kitas organizacijas. Taip pat nubausti, kad asmuo įvertintų padarytą nusikalstamą veiką, suprastų, kad tokia veika yra netoleruojama visuomenėje ir patirtų neigiamus bausmės padarinius, pavyzdžiui, visuomenės pasmerkimą, reputacijos pablogėjimą, pelno kritimą. Pasak D. Soloveičiko „teisingumo tikslo įgyvendinimas, skiriant bausmes juridiniams asmenims, yra susijęs ne tik su socialinio teisingumo atkūrimu panašiai, kaip to siekiama nubaudo bausmės tikslu, bet ir skaidriai teisingų juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygų

sudarymu, įskaitant teisingos bausmės paskyrimą“ (Soloveičikas, 2005, p. 46). Darytina išvada, kad vien tik taikant baudą teisingumo principo įgyvendinimas yra sudėtingas – paskyrus teisingą bausmę šis principas yra iš dalies įgyvendinamas, bet reikalingas ir socialinio teisingumo atkūrimas. Pavyzdžiui, jei nusikalstama veika yra susijusi su ekonominio pobūdžio nusikalstamomis veikomis, tokiomis kaip BK 227 str. 3 d. („didelės vertės papirkimas“) ar BK 216 str. („nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimas“), tai baudos bausmė užtikrins teisingumo principo įgyvendinimą, o BK 270³ str. „jūros teršimas iš laivų“ atveju, manytina, kad norint atkurti socialinį teisingumą, reikėtų taikyti ir kitas priemones. Tačiau įvertinus baudos tikslų ypatumus, galima sakyti, jog teismui nustačius, kad juridinis asmuo gali šią bausmę įvykdyti, tai ji bus veiksminga priemonė ir sulaikys nuo nusikalstamų veikų darymo ateityje. Remiantis O. Fedosiuko skaičiavimais, juridiniams asmenims taikomas baudos vidurkis yra 2 505 000 eurų. tokios baudos paskyrimas yra veiksmingas tik bylose, kuriose kaltinami stambūs juridiniai asmenys, o įprastose bylose – reikštų juridinio asmens likvidavimą (Fedosiuk, 2019, p. 299-301). Dėl to kyla ta pati baudos taikymo problema, kaip ir fiziniams asmenims – teismas šią bausmę paskirti gali tik nesilaikant įstatyme nustatytos vidurkio taisyklė.

2) Juridinio asmens veiklos apribojimas – teismo paskirtas uždraudimas juridiniam asmeniui verstis tam tikra veikla ar įpareigojimas uždaryti tam tikrą juridinio asmens padalinį, skiriamas nuo 1 iki 5 m. Šia bausme yra įgyvendinami: sulaikymo nuo nusikalstamų veikų darymo tikslas, kuris veikia prevenciškai, taip pat galimybės atimti ar apriboti galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas tikslas – juridiniai asmenys negalėdami vykdyti tam tikros veiklos, yra priverčiami susilaikyti nuo nusikalstamų veikų darymo; nubaudimo ir rehabilitacijos ir teisingumo – per patiriamus nuostolius, klientų praradimą negalint vykdyti tam tikros veiklos, kas skatina, juridinius asmenis įvertinti savo poelgių neigiamas pasekmes.

3) Juridinio asmens likvidavimas – teismo įpareigojimas per nurodytą laiką nutraukti visą ūkinę, komercinę, finansinę ar profesinę veiklą, ir uždaryti visus juridinio asmens padalinius. Šia bausme yra visiškai įgyvendinami: galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas, nubaudimo, teisingumo ir sulaikymo nuo nusikalstamų veikų darymo bausmės tikslai. Tačiau, galima teigti, kad rehabilitacijos, t. y. juridinio asmens paveikimo, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikaltų tikslo ši bausmė nerealizuoja, nes juridinis asmuo nustoja egzistuoti, būtent todėl sankcija savo turiniu kažkiek primena mirties bausmę,

Kartu su bausme, gali būti skiriamos viena ar daugiau baudžiamojo poveikio priemonių – įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą (gali būti skiriama tik su

juridinio asmens veiklos apribojimo bausme), turto konfiskavimas, išplėstinis turto konfiskavimas (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 67 str. 5 d., 2000). D. Soloveičikas teigia, kad tokia juridiniams asmenims skirta bausmių specifika yra susijusi su pagrindiniu siekiu – „užprogramuoti“ tokius juridinio asmens bausmės tikslus, kuriuos įgyvendinus, būtų sumažintas įmonių nusikalstamumo rodiklis ir visuomenės narių gyvenimo sąlygos taptų saugesnės, dėl to kiekviena įmonėms skirta bausmė turi būti orientuota į pačią įmonę, o ne į pavienius asmenis (vadovus ar pan.) (Soloveičikas, 2005, p. 43). R. Drakšas valstybes pagal jų požiūrį į juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę ir jos įteisinimo momentą yra suskirstęs į tris grupes: 1) valstybes, kuriose juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo įteisinta ir pradėta taikyti seniai ir kuriose susiformavo mokslinė doktrina ir teismų praktika, grindžianti ar bandanti pagrįsti tokios atsakomybės būtinumą (JAV, Anglija, Kanada); 2) valstybes, kuriose tokia nusikaltimo subjekto rūšis buvo įteisinta tik pastaraisiais metais ar praėjusį dešimtmetį (Prancūzija, Belgija, Danija, Norvegija); 3. valstybes, neįteisinusias juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės (Latvija, Rusija) (Drakšas, 2004a, p. 68).

Dauguma Europos valstybių yra įtvirtinusios juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę. Prancūzija juridinių asmenų atsakomybę įtvirtino 1992 m., Belgijoje juridinių asmenų atsakomybė buvo įteisinta 1999 m., tačiau kai kuriose šalyse baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims nėra taikoma – Bulgarijoje (2005 m. įtvirtino juridinių asmenų administracinę atsakomybę), Graikijoje, Latvijoje, Švedijoje. Pavyzdžiui, Maltoje, kai nusikaltimą padaro juridinis asmuo, kiekvienas asmuo, kuris tuo metu buvo direktorius, vadovas, sekretorius ar kitas asmuo turintis galios taip pasielgti, yra atsakingas už tos nusikalstamos (juridinio asmens) veikos padarymą, nebent įrodo, kad nusikaltimas buvo padarytas be jo žinios, ar kad jis bandė tam užkirsti kelią; panašiai ir Vokietijoje, ji vadovaujasi tradicine nuomone, kad juridinis asmuo „negali turėti“ kaltės, o kaip žinoma nėra nusikaltimo be kaltės, tačiau 1968 m., Vokietijos administracinių nusižengimų įstatyme, buvo įvesta bendra galimybė skirti asociacijoms administracines baudas (Vermeulen *et al.* 2012, p. 21). Didžioji dalis valstybių, sutinka su tuo, kad juridinis asmuo yra specifinis subjektas ir jo bausmės turi būti kitokios nei fizinių asmenų (Austrija, Airija, Belgija, Estija, Italija, Vengrija, Malta, Lenkija, Lietuva, Prancūzija, Portugalija, Rumunija, Slovakija, Slovėnija, Suomija), o kai kurios valstybės juridiniams asmenims taiko tokias pačias bausmes, kaip ir fiziniams asmenims (Kipras, Danija, Liuksemburgas, Olandija, Jungtinės Karalystės) (Vermeulen *et al.* 2012, p. 84). JAV Federacinių bausmių skyrimo gairėse (ang. Federal Sentencing Guidelines) numatyta, kad skiriant bausmę turi būti atsižvelgiama į: nusikalstamos veikos pobūdį,

aplinkybes, kaltinamojo asmenybę, istoriją, taip pat į tai, ar bausmė yra reikalinga; paskirta bausmė turi atspindėti pažeidimo sunkumą, skatinti pagarbą įstatymams, turi būti teisinga, atgrasyti nuo nusikalstamų veikų darymo, taip pat apsaugoti visuomenę nuo tolesnių kaltinamojo nusikaltimų bei suteikti nuteistajam reikalingą išsilavinimą ar profesinį išsilavinimą, medicininę pagalbą ar kitą „korekcinį“ gydymą efektyviausiu būdu (United States Sentencing Comision..., 3553 str., 1991). Galima sakyti, kad JAV juridiniams asmenims taikomos bausmės tikslai atsispindi per įbauginimą, atgrasymą nuo nusikaltimų darymo, teisingumo vykdymą, visuomenės apsaugą, nuteistojo ugdymą, gydymą.

Tarptautiniuose teisės aktuose taip pat yra reikalavimų bei rekomendacijų skirtų juridiniams asmenims. Pavyzdžiui, ET rekomendacijoje Nr. R(88)18 „Dėl juridinių asmenų atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas, vykdančią jų veiklą“ rekomenduojama, numatant sankcijas taikomas įmonėms skirti ypatingą dėmesį, siekiant užtikrinti juridinių asmenų padaromų nusikalstamų veikų prevenciją bei nusikaltimo aukų patirtos žalos atlyginimą (Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(88)18, 1988). ES Tarybos pamatų sprendime „dėl kovos su prekyba žmonėmis“ nustatyta, jog reikia imtis priemonių, kad juridinis asmuo galėtų būti baudžiamas veiksmingomis, proporcingomis ir atgrasančiomis sankcijomis: 1) piniginės baudos; 2) teisės gauti valstybines pašalpas ar valstybės paramą atėmimas, 3) laikinas ar nuolatinis teisės verstis komercine veikla atėmimas, 4) teismo priežiūra, 5) priverstinis likvidavimas teisiniu būdu, 6) laikinas arba nuolatinis įstaigų, kuriomis buvo naudojamosi nusikaltimui padaryti, uždarymas. (ES Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis, 5 str., 2002) Šiuo metu Lietuvoje yra taikomos tik bauda, juridinio asmens veiklos apribojimas ir likvidavimas. ES Taryba yra pateikusi platesnį sąrašą bausmių, kurios galėtų būti įtrauktos ir į Lietuvos baudžiamąjį įstatymą, pavyzdžiui, tokios bausmės, kaip teismo priežiūra, skyrimas juridiniam asmeniui veiktų ne tik prevenciškai, bet paskatintų juridinius asmenis peržvelgti savo vykdomos veiklos teisėtumą. Šios rekomendacijos yra reikalingos, nes praktikos ir įstatymų vienodinimas juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės reguliavime yra ypatingai aktualus. Dauguma rekomendacijų, kuriose yra nustatomos bausmės, jos tikslai ar baudžiamoji atsakomybės pagrindai juridiniams asmenims yra siejamos su rimtomis nusikalstamomis veikomis, kaip kad prekyba žmonėmis, organizuotu nusikalstamumu, didele aplinkos tarša ir pan., dėl to yra svarbu, kad skiriamos bausmės juridiniams asmenims būtų veiksmingos, atgrasančios, bet taip pat ir proporcingos bei teisingos.

3. BAUDŽIAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ PASKIRTIS IR JŲ ATRIBOJIMAS NUO BAUSMĖS TIKSLŲ

3.1 Baudžiamojo poveikio priemonės ir jų tikslai

Bausmė nėra vienintelė priemonė skirta paveikti nusikaltėlių, kaip ir nėra vienintelė valstybės reakcija į nusikalstamą elgesį. Šiais laikais daugumoje civilizuo­tų valstybių yra suprantama, kad ne visais atvejais siekiant kovoti su nusikalstamumu reikalingos griežtos sankcijos. Skiriant bausmę yra labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, su bausmių taikymu nesusijusiomis priemonėmis (Drakšas, 2016, p. 85). Todėl teismui nusprendus, galima skirti bausmę, taip pat kartu skirti priderintas baudžiamojo poveikio priemones, teismas gali nuspręsti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo, paskirdamas bausmės vykdymo atidėjimą (BK 75 str.), su baudžiamojo poveikio priemonėmis arba, esant atitinkamoms sąlygoms, atleisti asmenį nuo bausmės. Baudžiamojo poveikio priemonės – tai baudžiamojo įstatymo nustatytos valstybinės prievartos priemonės, kurios teismo skiriamos baudžiamuosius nusižengimus ar nesunkius nusikaltimus padariusiems asmenims, atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės, ir padedančios įgyvendinti bausmės paskirtį; jų skyrimas teistumo neužtraukia, tačiau jos turi privalomą pobūdį (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 375). Baudžiamosios poveikio priemonės yra skiriamos pilnamečiams asmenims bei yra skirstomos į: 1) tas, kurios turi prevencinį pobūdį (draudžiama žvejoti, vairuoti), 2) nukentėjusiojo teisių atstatymą (turtinės žalos atlyginimas), 3) kaltininko pataisymą be bausmės (nemokami darbai) (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 375). BK 67 str. yra įtvirtinta, kad pilnamečiui asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar atleistam nuo bausmės, ar lygtinai paleistam iš pataisos įstaigos, tam tikrais BK numatytais pagrindais gali būti skiriamos tokios baudžiamojo poveikio priemonės:

1) uždraudimas naudotis specialia teise (BK 68 str.) – specialios teisės atėmimas yra laikinas, terminuotas, nuo 1-5m., gali būti atimamos licencijos, leidimai, bilietai, teisė vairuoti, nešiotis ginklą ir pan., o pasibaigus teismo nustatytam laikui jie gražinami. Šia poveikio priemone asmuo yra: veikiamas prevenciškai taip pat sulaikomas nuo nusikalstamų veikų darymo, nubaudžiamas, jam yra apribojamos galimybės padaryti naujas nusikalstamas veikas. Tokios poveikio priemonės paskyrimas, sukelia asmeniui neigiamas pasekmes, nepatogumus, todėl taip realizuojamas ir teisingumo principas. Pavyzdžiui, teismų praktikoje, susijusioje su veikomis, padarytomis BK 281 str. „Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas“, yra laikomasi nuomonės, kad nors šios poveikio priemonės taikymas nėra imperatyvus,

bet teismas turi pareigą visais atvejais svarstyti uždraudimo naudotis specialia teise skyrimo klausimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje);

2) viešųjų teisių atėmimas (BK 68¹ str.) – teisės būti išrinktam ar paskirtam į valstybės ar savivaldybių institucijų ir įstaigų, įmonių ar nevalstybinių organizacijų renkamas ar skiriamas pareigas atėmimas. Ši priemonė faktiškai siejama su tuo, kad atimamos teisės, kai nusikalstama veika padaryta iš esmės jomis naudojantis ir/ar piktnaudžiaujant. BK nurodo, kad jos gali būti atimtos laikotarpiui nuo 1 iki 5 m. Ši priemonė įgyvendina: įbauginimo funkciją, taip sulaikant asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubaudimo, reabilitacijos ir apribojimo daryti naujas nusikalstamas veikas, nes atėmus atitinkamas viešąsias teises asmuo patiria neigiamų išgyvenimų – nebegali atlikti tam tikrų veiksmų, netenka darbo ar pragyvenimo šaltinio. Pavyzdžiui, LAT nutartyje 2K-127-689/2020, D.G. būdama neblaivi vairuodama automobilį padarė eismo įvykį. Norėdama išvengti administracinės ir drausminės atsakomybės paskambino G. A. ligoninės direktoriui, kurio paprašė nusišnepti jos girtumą. Šis susitarė su K. G. ligoninės direktoriaus pavaduotoju, kad jis, kaip kontroliuojantis skyriaus veiklą asmuo, duotų neteisėtus nurodymus A. Š. (laikinei einantis ligoninės skyriaus vedėjas) nusišnepti D. G. girtumą. Jis suorganizavo kraujo paėmimą alkoholio koncentracijai kraujyje nustatyti, nurodė jam pavaldžiai slaugytojai S. S. paimti kraujo mėginį, o kitą dieną paimti naują mėginį, kuriame jau nebūtų alkoholio. Darbuotojai buvo nurodyta neužfiksuoti veiksmų dokumentuose ir pakeisti kraujo mėginį į tą, kuriame D. G. kraujyje nebėra alkoholio. Visi asmenys, dalyvavę šioje veikoje, yra prilyginami valstybės tarnautojams, dėl to buvo nuteisti: D. G. buvo paskirta baudos bausmė, viešosios teisės atėmimas buvo panaikintas, atsižvelgus į tai, kad ji veikė, kaip fizinis asmuo, o ne kaip direktorė; G. A. buvo paskirta bauda ir viešosios teisės atėmimas 3m., K. G. – bauda ir viešosios teisės atėmimas 2 m., A. Š. skirta bauda, o S. S. buvo atleista nuo baudos pagal BK 54 str. 3 d. atsižvelgus į kaltės formą ir rūšį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje);

3) teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas (BK 68²str.) – teismas skiria tais atvejais, kai asmuo nusikalstamą veiką padaro darbinės ar profesinės veiklos srityje arba kai teismas, atsižvelgdamas į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, padaro išvadą, kad asmeniui negalima palikti teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla. Teisė gali būti atimama nuo 1-5 m., o už nusikalstamas veikas valstybės tarnybai ir viešiesiems nusikaltimas – nuo 3 iki 7 m. Skiriama ir prevenciniais tikslais tiems, kurie neužima jokių pareigų, bet atimant galimybę ateityje jas

užimti. Teismas turi aiškiai nurodyti, kokį darbą draudžiama dirbti, kokia veikla draudžiama užsiimti. Ši poveikio priemonė taip pat atlieka visas BK 41 str. 2 d. įtvirtintas bausmės paskirtis. Pavyzdžiui, byloje 1A-123-531/2016, buvo nustatyta, kad V. I. melagingai pranešė apie nebūtą nusikaltimą. Teismas nusprendė, kad „nėra abejonių, kad teisines paslaugas teikiančio asmens nusikalstamas elgesys melagingai pranešant apie žinomai nebūtą nusikalstamą veiką nesuderinamas su profesiniais reikalavimais ir teisinės veiklos teikimu. Todėl šios nagrinėjamos bylos kontekste yra pagrindas manyti, kad V. I. negalima palikti teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla“ (Panevėžio apygardos teismo 2016 m. gegužės 26 d. nuosprendis);

4) turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas (BK 69 str.) – teismas skiria turtinės žalos atlyginimą ar pašalinimą, kai dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo buvo padaryta žala asmeniui, nuosavybei ar gamtai. Skiriant šią priemonę teismas visada vertina, ar asmuo galėtų atlyginti tokią žalą ir nustato terminą, per kurį atlyginimas būtų realizuotas. Šios baudžiamojo poveikio priemonės tikslas yra teisingumo principo įgyvendinimas, nors gali būti įgyvendinami ir kiti tikslai.

5) nemokami darbai (BK 70 str.) – gali būti atliekami sveikatos priežiūros, globos, rūpybos įstaigose. Esminė sąlyga – būtinas rašytinis nuteistojo sutikimas. Terminas – nuo 20 iki 100 nemokamų val., o tai yra žymiai mažiau, nei numatyta viešųjų darbų bausmėje. Šia priemone labiausiai atskleidžiamas asmens paveikimo, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, reabilitacijos tikslas.

6) įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą (BK 71 str.) – ši poveikio priemonė gali būti skiriama vietoj bausmių, pilnamečiams asmenims gali paskirti nuo 5-125 MGL, nepilnamečiams nuo 3-25 MGL, o juridiniams asmenims nuo 100 iki 2 000 MGL. Kartu nustatomas terminas, per kurį reikia sumokėti, tačiau su išlyga, kad jis negali būti ilgesnis nei 3 m. Iš esmės ši poveikio priemonė savo turiniu ir tikslais primena baudos bausmę, nes sukelia tokias pačias, tik kiek švelnesnes pasekmes;

7) turto konfiskavimas (BK 72str.) – priverstinis, neatlygintinas bet kokio pavidalo turto paėmimas valstybės nuosavybėn. Konfiskuojamas gali būti tik toks turtas, kuris buvo naudojamas nusikalstamai veikai atlikti, skiriamas ne tik fiziniams, bet ir nepilnamečiams bei juridiniams asmenims. Šia poveikio priemone yra siekiama atimti ar apriboti galimybę daryti nusikalstamas veikas, tuo pačiu įgyvendinant ir kitus bausmės tikslus: nubaudimą, sulaikymą, teisingumo principo įgyvendinimą ir asmens paveikimo tikslą;

8) įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu (BK 72¹ str.) – šalia šio

įpareigojimo gali būti apribojama ir galimybė bendrauti ar lankytis ten, kur lankosi nukentėjusysis, tam kad nekiltų nauji konfliktai ir nebūtų daroma nauja žala. Ši poveikio priemonė neturi griežto baudimo elemento, tačiau ja yra atimama galimybė daryti nusikalstamą veiką tam tikram asmeniui;

9) dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose (BK 72² str.) – teismas įpareigoja dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose asmenis, padariusius nusikalstamas veikas artimajam giminaičiui ar šeimos nariui. Įpareigojimas turi būti įvykdytas per teismo nustatytą terminą. Šia poveikio priemone asmuo nėra baudžiamas, dėl to galima būtų sakyti, jog realizuojama tik reabilitacinė funkcija, nes ja yra siekiama padėti nuteistajam, kuris turi problemų dėl smurto protrūkių;

10) išplėstinis turto konfiskavimas (72³ str.) – kaltininko turto ar jo dalies, neproporcingos kaltininko teisėtoms pajamoms, paėmimas valstybės nuosavybėn, kai yra pagrindas manyti, kad turtas gautas nusikalstamu būdu. Konfiskuojant asmens turtą yra siekiama nubaudimo, teisingumo įgyvendinimo, asmens paveikimo ir atimti ar apriboti galimybes daryti nusikaltimus, kadangi paėmus iš asmens turtą (kai yra pagrindas manyti, jog jis yra gautas nusikalstamu būdu) yra trukdoma asmeniui naudoti savo finansinius resursus kitoms nusikalstamoms veikoms;

11) įpareigojimas pranešti apie gyvenamosios vietos pakeitimą ar išvykimą iš jos (72⁴ str.) – taikomas tais atvejais, kai asmuo padarė BK 149 str. 3 ir 4 d., 150 str. 3 ir 4 d., 151 str. 2 d., 153 str., 157 str., 162 str. 1 d., 307 str. 3 d., 308 str. 3 d. ir 309 str. 2 ir 3 d. minimas veikas, susijusias su seksualinio apsisprendimo laisvės, neliečiamumo ir dorovės pažeidimais. Gali būti skiriama nuo 1-5 m. iki teismo nustatyto termino pabaigos. Asmuo, planuodamas pakeisti gyvenamąją vietą ar išvykti iš gyvenamosios vietos ilgiau kaip 7 paroms, privalo ne vėliau kaip per 3 dienas nuo išvykimo pranešti apie tai policijos įstaigai, kurios teritorijoje yra asmens gyvenamoji vieta iki jos pakeitimo. Tokia priemone, nors ir netiesiogiai, yra ribojama asmens laisvė judėti – taip asmuo yra nubaudžiamas, paveikiamas laikytis įstatymų, tačiau šia priemone, neįgyvendinamas galimybės daryti nusikalstamas veikas atėmimas ar apribojimas, teisingumo, sulaukymo tikslai;

Kai kurios baudžiamojo poveikio priemonės fiziniams asmenims gali būti skiriamos kartu su bausme, įprastai nepilnamečiams yra taikomos auklėjamosios priemonės, tačiau šio straipsnio 4 d. nustatyta, BK X skyriuje numatytais pagrindais, nepilnamečiui, kaip ir juridiniam asmeniui gali būti skiriamas turto konfiskavimas ir išplėstinis turto konfiskavimas (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 67 str. 2000). Baudžiamajame įstatyme yra nurodoma, kad šių poveikio priemonių paskirtis yra padėti

įgyvendinti bausmės tikslus, taigi natūralu, kad baudžiamojo poveikio priemonės atlieka tokias pačias funkcijas kaip ir bausmės, tik turi švelnesnę poveikį nuteistiesiems.

Daugelyje užsienio šalių yra panaši bausmių sistema, kaip ir Lietuvoje, tik kiekviena sistema turi savo ypatumų, skiriasi baudžiamojo poveikio priemonės, kai kur vadinamos papildomomis bausmėmis, skiriasi jų kiekis, rūšys ir pan. Pavyzdžiui, Švedijos BK yra nustatyta, kad už padarytą nusikalstamą veiką gali būti skiriama ne tik bausmė, bet ir turto konfiskavimas, bauda ar kitos specialios teisinės pasekmės, kaip įpareigojimas atlyginti nuostolius, konkrečiai terminas „poveikio priemonės“ nėra naudojamas, tačiau galima sakyti, kad be pagrindinių bausmių Švedija taiko ir baudžiamojo poveikio priemones (The Swedish Criminal Code, 1962). Estija savo baudžiamajame įstatyme numato papildomas bausmes: draudimas užsiimti tam tikra profesine veikla (49 str.), draudimas verstis tam tikru verslu (49¹ str.), teisės vairuoti atėmimas (50 str.), teisės turėti ginklą ar amuniciją atėmimas (51 str.), teisės žvejoti ar medžioti atėmimas (52 str.), teisės susipažinti su valstybės paslaptimis ir įslaptinta užsienio valstybių informacija atėmimas ir teisės tvarkyti prieigą prie valstybės paslapčių ir įslaptintos užsienio valstybių informacijos atėmimas (52¹ str.), teisės laikyti gyvūną atėmimas (52² str.), bauda, tokia, kad nuteistasis sugebėtų susimokėti (53 str.), 54 str. ištrėmimas (taikomas labiau užsieniečiams) (Criminal Code of the Republic of Estonia, 2001). Prancūzijoje už baudžiamuosius nusižengimus skiriamos nuobaudos, jomis numatyti tokie apribojimai kaip: teisės vairuoti automobilį atėmimas iki 5 m., uždraudimas vairuoti konkrečias transporto priemones, vairuotojo pažymėjimo anuliavimas, vienos ar kelių transporto priemonių priklausančių nuteistajam konfiskavimas, draudimas naudoti ar turėti ginklą nuo 1-5 m., ir kitos Prancūzijos BK 131.6 str. įtvirtintos nuobaudos susijusios su teisių apribojimais ar praradimais, skiriamoms vietoj laisvės atėmimo bausmės (Blaževičius, *et al.* 2004, p. 457). Vokietijos BK yra nuostata, kad jei asmuo padaro nusikalstamą veiką susijusią su automobilio vairavimu ar vairuotojo pareigų nevykdymu ir buvo nubaustas laisvės atėmimu ar bauda, kaip papildoma bausmė gali būti taikomas laikinas teisės vairuoti atėmimas, nuo 45 str. kodekse yra įtvirtintos „pagalbinės priemonės“, tai viešųjų teisių būti išrinktam į valstybės tarnybą ar teisės balsuoti atėmimas, 61 str. reabilitavimo priemonės: gydymas psichiatrijos ligoninėje, gydymas nuo priklausomybių, intensyvi priežiūra, teisės vairuoti atėmimas, draudimas užsiimti tam tikra profesine veikla, gali būti taikomos, net jei asmuo yra atleidžiamas nuo bausmės, Vokietijos BK taip pat įtvirtina ir tokias poveikio priemones, kaip turto konfiskavimas ir išplėstinis turto konfiskavimas (73-76 str.) (German Criminal Code, 1971).

Įvertinant baudžiamojo poveikio priemonių taikymą skirtingose valstybėse išryškėjo tokia tendencija, kad dažniausiai taikomos poveikio priemonės, ar kaip kai kur vadinamos papildomos bausmės yra susijusios su uždraudimais naudotis tam tikromis teisėmis – vairavimo, žvejybos, medžioklės, dalyvavimo rinkimuose ar užsiėmimo profesine veikla draudimas, turto konfiskavimas. Tokiomis poveikio priemonėmis yra siekiama praktiškai tų pačių tikslų, kaip ir bausmėmis, nors kai kuriomis priemonėmis nėra siekiama nubausti, o tik sumažinti padarytą žalą, padėti nuteistajam su sveikatos problemomis ar užkardyti galimus nusikalstamus veiksmus ateityje.

3.2 Baudžiamojo poveikio priemonių tikslų palyginimas bausmės tikslų aspektu

Bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės yra teismo skiriamos valstybės prievartos priemonės, kuriomis yra apribojamos asmens teisės, laisvės, gali būti nustatomi draudimai ar įpareigojimai. Bausmė gali būti skiriama tik pakaltinamiems fiziniams ir juridiniams asmenims, atitinkantiems BK 13 str. nustatytą baudžiamosios atsakomybės taikymo amžių. Tuo tarpu baudžiamojo poveikio priemonės gali būti taikomos vadovaujantis BK 67 str. 2 d. pilnamečiams, pakaltinamiems, asmenims, kai:

- 1) asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės (BK VI skyriuje numatytais pagrindais);
- 2) asmuo atleidžiamas nuo bausmės (BK X skyriuje numatytais pagrindais);
- 3) asmuo lygtinai paleidžiamas iš pataisos įstaigos (BVK XI skyriuje numatytais pagrindais);
- 4) nepilnamečiams (atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės BK VI ar XI skyriuje numatytais pagrindais arba atleistiems nuo bausmės šio BK X skyriuje arba 92 str. numatytais pagrindais, gali būti skiriama įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, turto konfiskavimas, išplėstinis turto konfiskavimas) ir juridiniams asmenims (gali būti skiriama įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, turto konfiskavimas, išplėstinis turto konfiskavimas) baudžiamojo poveikio priemonių skyrimo tvarka ir pagrindai turi savo specifiką (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 67 str. 2 d., 2000).

Baudžiamojo poveikio priemonės turi „tarnauti“ bausmės paskirties įgyvendinimui. Galima daryti prielaidą, jog jų tikslai turėtų būti tapatūs bausmės tikslams, nes taikant šias priemones kaip alternatyvą bausmei (kai yra manoma, kad bausmės tikslai gali būti pasiekti ir be realios bausmės paskyrimo) baudžiamojo poveikio priemonės turėtų įgyvendinti bausmės tikslus. Pavyzdžiui, LAT byloje, kurioje buvo nagrinėjama R. V.

nepakaltinamo asmens padaryta BK 281 str. 7d. nurodyta nusikalstama veika: pažeisdamas Kelių eismo taisyklės R. V. vairavo būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, kai jo kraujyje buvo daugiau, nei 1,5 prom. alkoholio. R. V. paskirta priverčiamoji medicinos priemonė – stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotoje psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje, bei automobilio konfiskavimas. Byloje 2K-253-976/2019 buvo pasakyta, kad „baudžiamojo poveikio priemonės paskyrimu asmeniui siekiama iš esmės tų pačių tikslų, kaip ir bausmė, t. y. sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, atimti arba apriboti asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti asmenį taip, kad jis laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šioje nutartyje yra patvirtinama, kad baudžiamojo poveikio priemonėmis siekiami tikslai ir bausmėmis siekiami tikslai yra tapatūs, kadangi poveikio priemonių taikymas turi padėti geriau užtikrinti bausmės tikslus. Tačiau R. Drakšas (Drakšas, 2004b, p. 30) pateikė ir kitokią nuomonę, kad „nagrinėjamos priemonės egzistuoja šalia bausmės kaip priedas ir tik padeda pasiekti jos paskirtį. Tačiau ši interpretacija visiškai nepatvirtinama esamais faktais. Būtina atsižvelgti į tai, kad, priėmus šį nagrinėjamo teiginio aiškinimą, baudžiamojo poveikio priemones reikėtų skirti ne vietoj bausmės, kaip yra dabar, bet kartu su bausme – o tai dabar taikytina tik turto konfiskavimui“. Kadangi, šiuo metu, kartu su bausme galima skirti jau ne tik turto konfiskavimą, bet ir visas kitas poveikio priemones, galima sakyti, kad baudžiamojo poveikio priemonės yra kaip „priedas“ prie bausmės, kad bausmės tikslai būtų geriau įgyvendinami. Išnagrinėjus baudžiamajame įstatyme įtvirtintus baudžiamojo poveikio priemonėmis atliekamus tikslus galima teigti, kad kai kurios, nors ir ne visos, baudžiamojo poveikio priemonės gali ir savarankiškai realizuoti bausmės tikslus.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Klasikinės bausmės teorijos iš principo apibūdina šiuolaikinius bausmės tikslus, tačiau bausmės tikslai priklauso ne tik nuo bausmės teorijos ir baudžiamosios politikos, bet ir nuo nusikalstamumo būklės visuomenėje.

2. Bausmės teorijos yra baudžiamosios politikos elementas, nes baudžiamoji politika turi būti nukreipta į kažkokią bausmės teoriją. Didžioji dalis valstybių savo baudžiamąją politiką orientuoja, ne į vieną konkrečią teoriją, bet į mišrias teorijas (derinant skirtingų teorijų elementus), pagal tai kokiomis priemonėmis valstybės siekia kovoti su nusikalstamumu. Lietuvoje yra įtvirtinti visi įmanomi bausmės tikslai. Bausmių teorija yra visur daugmaž panaši, tik skirtingi akcentai baudžiamosios teisės teorijoje ir baudžiamojoje politikoje.

3. Veiksmingai bausmei yra keliami tokie reikalavimai, kaip proporcingumas ir teisingumas, bausmės individualizavimas kiekvienu atveju, siekiama yra ne tik nubausti asmenį, bet ir atimti galimybę daryti nusikalstamas veikas, jį resocializuoti bei atstatyti teisingumą visuomenėje. Kad bausmė būtų veiksminga ir atliktų jei priskirtas funkcijas ji privalo būti individualizuota.

4. Lietuvoje fiziniams asmenims taikomos baudos yra labai didelės, dėl to reikėtų apvarstyti galimybę įtvirtinti dienpinigių sistemos modelį.

5. Lyginant Lietuvos ir Skandinavijos ar vakarų Europos šalimis resocializacijos įgyvendinimo būdus skiriant laisvės atėmimo bausmę, akivaizdu, kad Lietuvoje yra reikalingi tam tikri pokyčiai siekiant padidinti reintegracijos visuomenėje veiksmingumą.

6. Nepilnamečiai ir jauni suaugę tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse yra laikomi subjektais, kuriems yra reikalinga didesnė apsauga, dėl to jiems taikomos bausmės yra švelnesnės, o tikslai yra labai stipriai orientuoti į nepilnamečių ugdymą, švietimą, individualią prevenciją ir rehabilitaciją.

7. Nors yra valstybių teigiančių kad be kaltės nėra atsakomybės ir juridinis asmuo dėl to negali būti atsakomybės subjektu, tačiau juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra reikalinga ir labai svarbi siekiant užtikrinti visuomenės, valstybės saugumą, todėl, kad juridinių asmenų nusikalstama veika dažniausiai būna didesnio masto, padaroma daugiau žalos, dėl to juridiniams asmenims taikomoms bausmėms yra keliami specialūs tikslai įgyvendinantys bausmės tikslus.

8. Baudžiamojo poveikio priemonės yra skirtos padėti geriau įgyvendinti bausmės tikslus ir nors jas galima taikyti ir atskirai nuo bausmių. Dažniausiai taikomos baudžiamojo poveikio priemonės yra švelnesnio poveikio nei bausmės ir dažnai taikoma

kaip alternatyva laisvės atėmimui. Nors teoriškai baudžiamojo poveikio priemonių tikslai turi būti tapatūs bausmės tikslams, bet kai kuriomis priemonėmis nėra siekio nubausti, o tik sumažinti padarytą žalą nuteistajam.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Tarptautinės konvencijos, rekomendacijos ir kt.:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950) *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 6 "Dėl mirties bausmės panaikinimo", iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11 (1983) *Valstybės žinios*, 2011, 96-3016.
3. Tarybos pamatinis sprendimas „Dėl kovos su prekyba žmonėmis“, (2002) Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32002F0629> [žiūrėta 2021 m. balandžio 8 d.].
4. Europos Tarybos komiteto rezoliucija (73)17 „Dėl trumpalaikio įkalinimo taikymo pilnamečiams nusikaltėliams“ Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/native/09000016804e6250> [žiūrėta 2021 m. kovo 17 d.].
5. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(88)18 „Dėl juridinių asmenų atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas, vykdančią jų veiklą“, (1990) Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16804c5d71> [žiūrėta 2021 m. kovo 17 d.].
6. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. R(92)16 valstybėms narėms „Dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių“, (1992) Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16804d5ec6> [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].
7. Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacija Rec (2003) 23 valstybėms narėms „Dėl kalėjimų administracijų darbo su nuteistais iki gyvos galvos ir kitais ilgam terminui nuteistais kalintais“, (2016) Prieiga per internetą: [16808ef30a \(coe.int\)](https://rm.coe.int/16808ef30a) [žiūrėta 2021 kovo 26].
8. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija NR. R(2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“, (2006) Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16804d22f9> [žiūrėta 2021 m. balandžio 4 d.].
9. Europos Tarybos Rekomendacija Rec (2008)11 valstybėms narėms „Dėl Europos taisyklių nepilnamečiams teisės pažeidėjams, kuriems taikomos bausmės ar priemonės“, (2008) Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16806f4088> [žiūrėta 2021 m. balandžio 7 d.].
10. Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT). (2016) „Kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių

padėtis“ Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16808ef30a> [žiūrėta 2021 m. balandžio 6 d.].

11. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės), (1985) Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20standartines%20minimalios%20nepilnameciu%20teisenos%20igyvendinimo%20taisykles.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 8 d.].

12. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), (1990) Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20nepilnameciu.pdf [žiūrėta: 2021 m. balandžio 8 d.].

13. Jungtinių Tautų Organizacijos nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), (1990) Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/Jungtiniu%20Tautu%20nepilnameciu%20nusikalstamumo%20prevencijos%20gaires.pdf [žiūrėta 2021 kovo 19 d.].

Konstitucija, kodeksai, įstatymai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3084.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). Suvestinė redakcija (2015-05-01 - 2015-05-18), *Valstybės žinios*, 89-2741.
6. Criminal Code Act of Australia (1995). Prieiga per internetą: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2020C00245> [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
7. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (1999). Prieiga per internetą: [Azerbaijan_CC_am2018_en.pdf](http://legislationline.org/documents/document?id=10122) (legislationline.org) [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
8. Criminal Code of the Republic of Estonia (2001). Prieiga per internetą: [Estonia_CC_am2019_en.pdf](http://legislationline.org/documents/document?id=10122) (legislationline.org) [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
9. Penal Code of the Republic of Kazakhstan (2014). Prieiga per internetą: [Kazakhstan_CC_2014_2016_en.pdf](http://legislationline.org/documents/document?id=10122) (legislationline.org) [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].

10. Criminal Law of the Republic of Latvia (1998). Prieiga per internetą: [Latvia_CC_1998_am2018_en.pdf \(legislationline.org\)](#) [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
11. The Penal Code of the Republic of Poland (1997). Prieiga per internetą: [polish_penal_code1.PDF \(legislationline.org\)](#) [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
12. The Criminal Code of The Russian Federation (1996)(amended 2012) Prieiga per internetą: [The Criminal Code of The Russian Federation No. 63-FZ Of June 13, 1996 \(legislationline.org\)](#) [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
13. The Criminal Code of Spain (2013). Prieiga per internetą: [CRIMINAL CODE \(legislationline.org\)](#). [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
14. The Penal Code of Sudan (2003). Prieiga per internetą: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/75718/78931/F440057801/SDN75718.pdf> [žiūrėta 2021 m. balandžio 8 d.].
15. The Swedish Criminal Code (1962). Prieiga per internetą: <https://www.government.se/492a92/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf> [žiūrėta 2021 balandžio 8 d.].
16. German Criminal Code (1971). Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 14 d.].
17. The Portuguese Penal Code (2006). Prieiga per internetą: [Portugal_CC_2006_en.pdf \(legislationline.org\)](#) [žiūrėta 2021 m. balandžio 8 d.].
18. United States Sentencing Commission, Federal Sentencing Guidelines Manual (1991) Prieiga per internetą: https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/guidelines-manual/1991/manual-pdf/Chapter_1.pdf [žiūrėta: 2021 m. balandžio 14 d.].

Vyriausybės nutarimai:

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2008 spalio 14 d. nutarimas Nr. 1031 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 121-4608.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2017 rugpjūčio 30 d. nutarimas Nr. 707 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 14 d. nutarimo Nr. 1031 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“ pakeitimo“ TAR, 14215.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2014 rugsėjo 3 d. nutarimas Nr. 897 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 14 d. nutarimo Nr. 1031 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“ pakeitimo“ TAR, 12127.

Specialioji literatūra:

1. Abramavičius A. et al. (1996). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
2. Abramavičius, A. et al. (2001). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas.
3. Abramavičius, A., et al. (2004) *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 str.)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
4. Arlauskas, S. (2007). *Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje*. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2007 5(95). 14–24.
5. Bekarija, Č. (1992). *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Vilnius: „Mintis“.
6. Blaževičius et al. (2004). *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
7. Čepas A., Sakalauskas G. (2009) *Ar prasminga arešto bausmė?* Teisės problemos, 4, 5–30.
8. De Bondt, V., Ryckman, C., Vermeulen, G. (2012) *Liability of legal persons for offences in the EU*. Principal European Commission DG Justice (JLS/2010/JPEN/PR/1009/E4) ISBN 978-90-466-0487-8 D/2011/1997/77 NUR 824.
9. Drakšas R. (2002). *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*. Vilnius: Eugrimas.
10. Drakšas R. (2004b). *Baudžiamojo poveikio priemonės kaip baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma*. *Teisė*, 50.
11. Drakšas R. (2004a) Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 52. ISSN 1392-1274
12. Drakšas, R. (2005) Baudžiamosios atsakomybės filosofiniai aspektai. *Teisė*, 54. ISSN 1392-1274.
13. Drakšas, R. (2016) Teisingumo principas skiriant bausmę. Teisės apžvalga. No. 2 (14), 2016, p. 75-97. DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.5>. ISSN 2029-4239.
14. Drakšienė A. (2006) Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. *Teisė*, 61. ISSN 1392-1274.
15. Fedosiuk, O. (2019) Baudos bausmė atgrasymo iliuzijos sąlygose. *Jurisprudencija*, 26(2), p. 292-307.
16. Gelženyte V., Pranka, D. (2018) *Baudos bausmės keitimo į kitas bausmes tvarka ir jos tobulinimo galimybės*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.

17. Gimelstein, R., Justickis, V., Kuklianskis, S. (2005) *Psichologinė baismės samprata*. Socialinis darbas Nr. 4(2).
18. Jarutienė, L. et al., red. Sakalauskas, G. (2020) Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos. Monografija. *Lietuvos teisės institutas*, Vilnius: Žara.
19. Jehle, J. M. and Lewis, C., and Sobota, P. (2008) *Dealing with Juvenile Offenders in the Criminal Justice System*. European Journal on Criminal Policy and Research 14(2):237-247. DOI:10.1007/s10610-008-9062-y.
20. Mackevičius, T.(2005) Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 70(62), 81-88.
21. Mackevičius, T., Rakštelis, M., (2010) Laisvės apribojimo baismės realizacija. *Jurisprudencija*, 4(122), 261–277.
22. Piesliakas, V. (2006) *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Kn. 1. Vilnius: Justitia.
23. Piesliakas, V. (2008) Baismės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*, 11(113), 7-1.
24. Rentzmann, W.(1996) Prison Philosophy and Prison Education. *Journal of Correctional Education*.Vol. 47, No. 2, International Prison Education 58-63.
25. Sakalauskas, G. (2010) *Įkalinimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.
26. Sakalauskas, G. (red.) (2017). *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Teisės institutas.
27. Schartmueller, D. (2015) *Life imprisonment in Scandinavia: the ultimate punishment in the penal environments of Denmark, Finland, and Sweden*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Political Science. Northern Arizona University.
28. Soloveičikas, D. (2005) *Baismės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika*. Teisė, 56. ISSN 1392-1274.
29. Steiker, J. M., (2013) *Peculiar Times for a Peculiar Institution, reviewing David Garland, Peculiar Institution: America's Death Penalty in an Age of Abolition*, 48 *Tulsa L. Rev.* 357.
30. Šulija, G.(2005) Baudos baismė ir jos skyrimas: disertacija. Vilniaus universitetas, Bibliografija.
31. Švedas, G. (2003) *Laisvės atėmimo baismė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
32. Švedas, G. (2006) Baudžiamoji politika ir ją formuojantys veiksniai. *Teisė*, T. 59.

33. Usik, D. (2010) Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą. *Socialinių mokslų studijos*, 4(8), 339-355 ISSN 2029-2244.

34. Vansevičius, S. (1998) *Teisės teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

35. Vasilijev, V. L. (2006) *Juridiceskaja psichologija*. Grif MO:Sankt Peterburg:Piter.

36. Wessel, J. (2003) *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas.

Teismų praktika:

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

1. *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT] Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13, 72824/13, [2017-05-23]. ECLI:CE:ECHR:2017:0523JUD002266213.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas 1998 m. gruodžio 9 d. *Valstybės žinios*. 109-3004.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas 2017 m. kovo 15 d. TAR, 4356.

Bendros kompetencijos teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253-976/2019.

2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20/2011.

3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127-689/2020.

4. Panevėžio apygardos teismo 2016 m. gegužės 26 d. nuosprendis Nr. 1A-123-531/2016.

Kiti šaltiniai:

1. Stanfordo Filosofijos Enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://plato.stanford.edu/entries/legal-punishment/> [žiūrėta 2021 m. kovo 27 d.].

Statistikos duomenys:

1. Lietuvos teismų veiklos rezultatai 2020. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf> [žiūrėta 2021 kovo 17 d.].

2. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos Teisingumo Ministerijos „Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos statistinė suvestinė (2020). Prieiga per internetą:

http://www.kaldep.lt/lt/kalejimudepartamentas/administracine_informacija/ataskaitos/met_u.html [Žiūrėta 2021 m. kovo 29 d.].

3. Europos Parlamentas. „*Mirties bausmė Europoje ir pasaulyje: faktai ir skaičiai*“ 10-08-2020 - 16:23 20190212STO25910. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2019/2/story/20190212STO25910/20190212STO25910_lt.pdf [žiūrėta 2021 m. balandžio 3 d.].

4. Death penalty information center. Prieiga per internetą: <https://deathpenaltyinfo.org/> [žiūrėta 2021 m. balandžio 4 d.].

SANTRAUKA

Bausmės tikslai tarptautiniu lyginamuoju aspektu

Goda Palijanskaitė

Magistro darbe analizuojami bausmės tikslai tarptautiniu lyginamuoju aspektu. Tema yra atskleidžiama analizuojant klasikinės bausmės teorijas, Lietuvos ir užsienio valstybių vykdomą baudžiamąją politiką. Apžvelgiant baudžiamuosiuose įstatymuose, teisės doktrinoje įtvirtintas bausmės sampratas, bausmės tikslus, bausmių sistemas įvertinant bausmės tikslų pritaikymo galimybes visoms bausmių rūšims. Darbe yra siekiama atskleisti skirtingų valstybių požiūrį į bausmes, kokiomis priemonėmis valstybės kovoja su nusikalstamumu. Analizuojant baudžiamosios teisės teorijoje ir praktikoje pasitaikančias problemas susijusias su bausmės paskirtimi, nustatyta, kad bausmių teorija yra visur daugiau mažiau panaši, tik kiekviena valstybė deda skirtingus akcentus baudžiamosios teisės teorijoje ir politikoje. Vertinant valstybėse taikomas bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, išryškėjo tokia tendencija: kad viešųjų darbų bausmės yra daugumoje valstybių vertinamos teigiamai, bauda – Vokietijoje, šia bausme žymiai sumažino kalinių skaičių įkalinimo įstaigose, laisvės apribojimo bausmė – laikoma efektyvia ir ekonomiška bausme, areštas – vertinamas neigiamai, neatlieka jam paskirtų tikslų ir sukelia daugiau žalos nei naudos nuteistajam, terminuotas laisvės atėmimas – taikomas visose pasaulio šalyse, turėtų atitikti visus bausmės tikslus, tačiau dažnai kyla problemų su resocializacijos, įgyvendinimu, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė – iš esmės pakeitė mirties bausmę ES valstybėse. Išsami analizė leidžia daryti išvadą, kad bausmės veiksmingumas, priklauso ne tik nuo jai priskirtų tikslų įgyvendinimo, bet ir nuo vidinės pataisų įstaigų sistemos, bei kiekvienos bausmės skiriamos nuteistajam asmeniui individualizavimo. Apžvelgta dažniausiai taikomų bausmių ir jomis siekiamų tikslų įgyvendinimo problematika. Buvo pastebėta, kad kai kuriose šalyse bausmės vykdymo institutai yra pažangesni, o kai kuriuose vis dar vadovaujamosi įbauginimo, atpildo bausmės teorijomis.

SUMMARY

Punishment aims in an international comparative aspect

Goda Palijanskaitė

This master's thesis analyzes the aims of punishment in an international comparative aspect. The topic is being revealed by analyzing classical theories of punishment and the criminal policy pursued by Lithuania and foreign countries. By reviewing the concepts of punishment, purposes of punishment, penalty systems enshrined in criminal law and legal doctrine, evaluating the possibilities of applying punishment aims to all types of punishment. The work aims to reveal the attitudes of different countries towards punishment and measures that are used to fight against crimes. When analyzing the problems in the theory and practice of criminal law related to the purpose of punishment, it was found that the theory of punishment is more or less similar everywhere, only each country places a different emphasis on the theory and policy of criminal law. The assessment of sanctions and punitive measures in different states has revealed the following trends: public works are evaluated positively in most countries, fines in Germany have significantly reduced the number of prisoners in prisons and custodial sentences are considered as an effective and economical punishment. An arrest is evaluated negatively, because it does not fulfill its aims and causes more harm than benefits to the convicted person. Fixed-term imprisonment – applicable in all parts of the world, and should meet all the purposes of the sentence, but there are often problems with re-socialization. Lastly, life imprisonment – fundamentally changed the death penalty in the EU countries. A detailed analysis leads to the conclusion that the effectiveness of the sentence depends not only on the implementation of the aims assigned to it, but also on the internal system of correctional institutions, and the individualization of each sentence to the convicted person. The problems of the most frequently applied punishments and the implementation of their purposes are being reviewed. It has been observed that in some countries penitentiary institutions are more advanced, and in some, they are still guided by theories of intimidation and retribution.